

ÖSSZEHASONLÍTÓ LATIN SZÓNYOMOZÁS.

(Folytatása.)

3. Részesülői képző: *ta**).

Ezen perfecti part. passivi képző gyökigéknél közvetlenül a gyökhöz csatoltatik, származtatott igéknél pedig az igetőhöz, p. o. szkr. *data* = *datus*, nom. sing. masc. *da-ta-s*, neutr. *da-ta-m*, fem. *da-tā*, gyök: *da* = *dare*; *sādaja-ta* = *positus*, igető: *sādaja* = *ponere*, gyök: *sad* = *sedere* stb.

A görögben a képző *τό*, nom. sing. masc. *τό-ς*, neutr. *τό-ν*, fem. *τή*, p. o. *κλυ-τό*, gyök: *κλυ* = *audire*; a gyökönhangzó fokozása úgy marad mint a praesensben, p. o. *φεικ-τό*, praes. *φείγω*, gyök: *φνγ* = *fugere*; más praesensképzések azonban nem maradnak meg ezen képző előtt, p. o. *σπαρ-τό*, gyök: *σπερ* = *serere*, praesens: *σπείρω* = *σπερῶ* stb.

A latinban a képző: *tu*, elavúlt: *to*, nom. sing. masc. *tu-s*, elavúlt: *to-s*, neutr. *tu-m*, elavúlt: *to-m*, fem. *ta*, p. o. *da-to*, gyök: *da* (*dare*), *in-clu-to*, gyök: *clu* (*audire*), *coc-to*, gyök: *coc* (*coquere*)-*rup-to*, gyök: *rup* (*rumpere*), *stra-to*, gyök: *ster*, *stra* (*sternere*), *passo*, e. h. *pas-to*, ebből: *pat-to*, gyök: *pat* (*pati*) stb. — A *ta* képző a latinban egészen eredeti eleveenségében megmaradt, minek bizonyára az az oka, hogy a latinban ezenkívül semmi más részesülő nem fejlődött ki a passivum vagyis mediumban, mint pl. a görög-

*) Bopp (Vergl. Gramm. III. 206. l.) nagyon valószínűnek hiszi, hogy a latinban többnyire a 2. conjugatióra tartozó középigéktől *īdus* végzettel származó tulajdonságnevekben, melyenek: *pall-i-dus*, *feru-i-dus*, *frig-i-dus*, *torr-i-dus*, *tīm-i-dus*, *tep-i-dus*, *splend-i-dus*, *nit-i-dus*, *luc-i-dus*, *fulg-i-dus*, *viv-i-dus*, *sap-i-dus*, *flu-i-dus* — a *du*, azaz: *do* képzőben a *d* nem egyéb mint az eredeti tonuis (*t*) elgyengülése, s hogy tehát pl. *frigīdus* körülbelül úgy áll *frigītus* helyett mint *quadragīnta* e helyett: *quatragīnta*.

ben, mert az úgynevezett fut. part. pass. tulajdonképen nem is passivum, hanem egy szükségességet jelölő tulajdonságnév (adjectivum verbale); az *ant* és *turō-n* végződő részesülők pedig a mediumba egyszerűen az activumból mentek át, melyeket mindig *se*-vel kell kiegészíteni, mivel csaknem minden mediumi vagyis eredetileg reflexivumi alakok mindenek előtt *se*-vel képezettek. Másképen van ez a görögben, hol a mediumi képzővel: *μερο*-val képzett alakok a *το*-val képezettek egészen háttérbe szorították. — Valószínűleg ezen képzőhiánynak kell azt is tulajdonítnunk, hogy a *to*-val képzett part. perf. passivinak gyakran — és pedig valódi átható igék-nél is — activumi jelentése van, p. o. *pranso* az, a ki reggelizett, ettől: *prandeo*, *cénâto* az, a ki ebédelt, ettől: *céno* ebédelek, *júráto*, az, a ki megesküdött, ettől: *júro*, de *juror* esküszöm is stb.

4. Részesülői képző: *na*.

Ezen eredetileg perf. part. passivi képző már a szanszkritban is gyéren találtatik, p. o. *pār-nā*, e h. *par-na*, gyök: *par* (implere), *stīr-na*, e h. *star-nā*, gyök: *star* (extendere), *bhugna*, gyök: *bhug* (flectere), *bhīn-na*, e h. *bhid-na*, gyök: *bhid* (findere) stb.

A görög és latinban *na* mint részesülői képző elé sem fordul. A görögben ide számíthatók a következő adjectivumok: *σεμνός*, e h. *σεβ-νός* tisztelt, gyök: *σεβ* (*σεβ-ομαι* vereor, revereor), *στυγ-νός* gyűlöl, megvetett, gyök: *στυγ*, ebben: *ἔ-στυγ-ον* (*στειν* detestari), *στεγνο* befedett, gyök: *στεγ*, ebben: *στεγ-ω* (tego) stb. Tárgynevileg van használva ebben: *τέκ-νο* született, gyök: *τεκ* (parere, v. ö. *ἔ-τεκ-ον*, *τέκ-ον-α*). — A latinban az ilyen képzésű participiumnak csak töredékét találjuk az ilyenekben: *ple-no* megtöltött, gyök: *ple* = *pla*, eredetileg: *par* (implere), *mag-no* megnőtt, gyök: *mag* = szkr. *mah* (crescere), *do-no* az adott, gyök: *da* (*dare*), *reg-no* kormányzott, gyök: *reg* (regere) stb. De annál gyakoriabbak az ezen képzővel származtatott tulajdonság- és tárgynevek, p. o. *bono-*, *cano* (ebből: *casno*), *digno* stb. — Sajátságos a latin nyelvben ezen *no* képzőre nézve az, hogy előtte a tőönhangzók különbözőleg, hogy ne mondjuk önkényesen változnak, p. o. *salē-nu-s*, *regī-na* (tehát itt a mássalhangzón végződő tő az *i*-tők közé megy át); *aliē-nu-s* (tő: *aliēno-*); *montā-nu-s* (tő: *monti-*), *urbā-nu-s* (tő: *urbi-*), *veterā-nu-s* (tő: *veter-*), *oppidā-nu-s* (tő: *oppido-*); ellenben: *ebur-nu-s* (tő: *ebor-*), *pater-nu-s* (tő: *pater-*), *ver-nu-s* (tő: *ver-*) stb. A tárgynevek közül

ide számíthatók az ilyenek: *som-no-*, e h. *sop-no-* = szkr. *svap-na*, gör. *ῥπ-vo*; *vî-no-* = *ροῖvo*, *ag-no-*, *an-no-* stb. A *na* képző önhangzójának elgyengülése folytán létre jött *ni*, p. o. *im-mani-* = szkr. *a-ni-mâna*, *in-âni-*, *im-mûni*, *com-mûni-*, *lêni-*, *segni*; épen így: *crî-ni-s*, *pâ-ni-s*, *fî-ni-s*, *fû-ni-s*. — Meyer Leónak (Vergl. Gramm. II. 192. l.) az is nagyon valószínűnek látszik, hogy az ilyenekben: *fundo-*, mely a szanszkrit *budhna*-nak felel meg, *unda*, ebből: *udanâ*, mely a szanszkrit *udân-* víz, tárgynévhez áll közel; *lanc-*, tál = *λακάνη* = *λεκάνη*, a nasalis nem egyéb mint a *na* képzőnek maradványa, s azt hiszi, hogy pl. *pando*, melynek a görögben *πίττημι* (gyéren előforduló mellékalakja *πειτάννυμι* igének) felel meg, s mely mindenek előtt *πίττημι*, azután pedig *πάττημι*, helyett áll, visszavihető a szanszkrit *patnâmi* igére; épen így felel meg szerinte *σκίδνημι* a latin *scindo* igének.

5. Részesülői képző: *ma*, *man*.

Ezen képzőnek szenvedő és középigei értelme van; *ma* különösen mint tőképző használtatik gyakran (a szóképzésben az 1. személyt jelöli), mint másodrendi képző a superlativusban fordul elé, mint elsőrendű találtatik p. o. a szanszkrit *ghar-ma* (calidus, calor), gyök: *ghar*; *dhû-ma* vagyis inkább *dhau-ma* (fumus), gyök: *dhu* (movere); *tig-ma* (acutus), gyök: *tig* (acuere); *bhî-ma* (timendus, adjectivum), gyök: *bhi* (timere). — Igen közel áll ehhez *man* képző, p. o. szanszkrit *aç-man* (lapis), gyök: *aç*; *nâ-man* (nomen), e h. *gnâ-man*, gyök: *gna* = *gan* (nosse) stb.

A görög és latin nyelvben az eredeti *ma* helyett többnyire *mo* áll, p. o. *θερ-μό* (calidus), *θέρ-μη* (fem. calor), gyök: *θερ* (*θερ-ομαι* calesco), eredetileg *ghar*; *κομμό* (planctus), e h. *κοπ-μο*, gyök: *κοπ* (*κόπ-τω*, *κε-κοπ-ώς* ferire); *ἄν-ε-μο* (ventus) segédönhangzóval ezen gyökből: *an* (spirare) stb.

Az eredeti *man* képző helyett *μον* és *μεν* is használtatik, p. o. *ἰδ-μον* (adjectivum nom. sg. masc. *ἰδ-μων*, neutr. *ἰδ-μον* gnarus, gyök: *ῖδ*, eredetileg *vid* = *videre*, *scire*); *ποι-μέν* (masc. nom. sg. *ποι-μήν* = pastor), gyök: *pi*, valószínűleg *pa*-ból (tueri) elgyengülve. Ide sorozhatók a görögben *μῖ-ν* és *μῖ-vo* képzők is ezekben: *ῥηγ-μῖν* (masc. gen. sg. *ῥηγ-μῖν-ον* aestus), gyök: *ῥαγ*, ebben: *ῥήγ-νυμι* (frango); *ῥσ-μῖν* (dat. sg. *ῥσ-μῖν-ι*) és *ῥσ-μῖνη* (pugna), gyök: *ῥσ*, szanszkrit *judh* (pugnare); *κυκλά-μῖρο* (masc. és neutr. cyclamen növénynév),

ettől: κύκλο (κύκλος circulus). — A görög nyelvben végre *ma* képzőhöz *ματ* is közel áll, mely utóbbi gyakran mint amannak mellékalakja tűnik föl, p. o. *σ ε ι σ - μ ό* és *σ ε ι σ - μ α τ -* (motus terrae); különben erre még a szanszkritban is fordul elé példa, p. o. *dhar-ma* és *dhar-man* (lex, ordo, mos).

A latin nyelvben az eredeti *ma* képző helyett mindig *mo* (*mu*) áll, p. o. *ani-mo* (nom. sg. *ani-mu-s*), gyök: *an* (spirare); *fú-mo* (*fu-mu-s*), gyök: *dhu* (movere); *fír-mo* (*fír-mu-s*), gyök: *dhar* = tenere (v. ö. *fre-nu-m*); *for-mo* (*for-mu-s*), gyök: *fer* (ebben: *ferveo*); *al-mo* (*al-mu-s*), gyök: *al* (alere). — Gyakori a latinban *men* az eredeti *man* helyett, p. o. *ger-men*, gyök: *ger*, eredetileg *ghar* (virescere); *gnô-men* (*nô-men*, *co-gnô-men*), gyök: *gno*, eredetileg *gan* (noscere); *teg-men* vagy *tegi-men*, gyök: *teg* (tegere); *ag-men*, gyök: *ag* (agere); *sola-men*, igetô: *sola* (solari); *certa-men*, igetô: *certa* (certare); *molâ-men*, igetô: *molâ* (moliri) és *flâ-men*, melybôl — mint Meyer Leo (Vergl. Gramm. II. 275. l.) gyanítja — valami veszett ki, s e szerint egészen megfelel a szanszkrit *brahman-* tőalagnak. — Ezen képző a latin nyelvben gyakran *mon* alakban tűnik föl, p. o. *ser-môn*, gyök: *ser* (ebben: *ser-o*, *ser-tum*); *ter-môn*, elavúlt mellékalakja a használatosb *termino* tőalagnak (v. ö. *termen*), gyök: *ter*, eredetileg *tar* (transgredi, ad finem pervenire) stb. Az is megtörténik, hogy a *men* képző *to-*val szaporodik meg, p. o. *co-gno-men-to*, mely nem egyéb mint *co-gno-men* kevésbé használatos mellékalakja, mely szó már azért is igen nevezetes, mivel benne az egyszerű *nomen* ősi alakjában, t. i. torokhanggal kezdődve van meg. Mily régen vesztetett ki a *nomen*-bôl a torokhang, mutatja azon körülmény is, hogy a rokon nyelvekben is épen így fordul elé, p. o. szkr. *nâman*, gót *naman*, görög *ὄνοματ-*, mely utóbbiban a kezdő önhangzó valószínűleg a kiveszett *g-*re utal vissza. — Ilyenek még a latinban: *argâ-mento* ok, ismertető jelei, *blandâ-mento* hízelgés, *dê-lectâ-mento* gyönyörködés, *ex-perî-mento* kísérlet, *fundâ-mento* (sôt *fundamen* is) alap, *ornâ-mento* (néha *ornâmen* is) ékesség, *vestî-mento* ruházat stb. — A latinban végre az is megtörténik, hogy a *môn* képzőhöz *ja* járúl, mi által azután *mônio* eredetileg *manja* áll elé, mely már többnyire másodrendű képző, p. o. *querî-monia*, ettől: *queror*, *acri-mônia*, ettől: *acri-*, *testî-mônio*, ettől: *testî-*, *matri-mônio*, ezen tőalak-tól: *mâtri*, ebbôl: *mater*, eredetileg *mâta r* stb.

A *man* képzőre nézve a vélemények szétágaznak. — Auf-

recht (Zeitschr. f. vergl. Spr. VI. 177. l.) azt tanítja, hogy a latin *men* és *mento* képző a szanszkrit *mant*-ból jött létre, amaz a dentalis lo-kopás, emez pedig *o*-val való továbbképzés által; szerinte tehát ez: *momentum* s ennek mellékalakja: *momen*, így választhatók el: *mo-ment-u-m*, *mo-men*, amabban *mant*, *o* (*u*)-val szaporodott, emeb-ben pedig a foghang veszett ki; épen így *sementis*, ezen gyökből: *se* és ezen képzőből *ment* áll, mely utóbbihoz még egy *i* járult. Eb-ben pedig *semen* a foghang veszett ki. — Meyer Leo (Vergl. Gramm. II. 263. l.) ezen tanítást a görög *ματ* képzővel is támogatja, mely-ből szerinte a nasalis épen úgy veszett ki mint a szanszkrit *man* képzőből a dentalis. Ha még ezen tanításhoz hozzáadjuk azon két-ségbe nem vonható tényt, hogy t. i. a szanszkritban a *mant* képző *vant*-tal teljesen egyértékűleg használtatik, s hogy bizonyos ese-tekben egymásért állhatnak is, p. o. *balavant* erővel (*balav-*) megál-dott, erős; *prajāvant*-utóddal (*prajā-*) megáldott; *javamant*-árpával (*java*) ellátott, *madhumant*-mézzel (*madhu-*) ellátott stb. — el kell ismernünk, hogy ezen tanítás nem kis valószínűséggel bír. — Lás-suk tehát elég fontosak-e az okok, melyek velünk Corssen (Kriti-sche Nachträge z. lat. Formenlehre 125. l.), Bopp (Vergl. Gramm. III. 166. l. 2. kiadás), Pott (Etymol. Forschungen I. 592. 594. l.), Schlei-cher (Compend. d. Vergl. Gramm. II. 330. l.) azon véleményüket fogadtatják el, hogy *men* képzőt a latin *mon*, *min*, görög *μον*, *μεν*, a szanszkrit *man*-nal együtt *mant* képzőtől elkülönítsük, s hogy *men-to* csakis *men* latinos továbbképzése, melynek a szanszkrit *mant* képzővel épen semmi köze sincs.

Oly *men*-nel képzett szók, melyeknek *mento*-val képzett mel-lékalakjuk nincs, a régi és classicaei korban, e következők:

ag-men,	ger-men,	dis-cri-men,
sag-men,	ter-men,	peti-men,
ab-leg-men,	cul-men,	speci-men,
ful(g)-men,	ru-men,	fle-men,
ex-a(g)-men,	nu-men,	se-men,
fla(g)-men,	colu-men,	fe-men,
su-(g)-men,	no-men,	sta-men,
lu(c)-men,	prae-no-men,	gra-men,
sub-te(x)-men,	o-men,	suf-fla-men,
dis-cer(p)-men,	ab-do-men,	alû-men,
ver-men,	cri-men,	bitûm-en,

acû-men,	forâ-men,	curva-men,
volû-men,	sola-men,	gesta-men,
statû-men,	puta-men,	voca-men,
cacû-men,	certa-men,	farcî-men.

Ezen szavak közül körülbelül kétharmad ön-, vagy mássalhangzón végződő egyszerű igetőalakokból, még pedig minden közvetítő vocalis nélkül, vannak képezve, úgy hogy a *men* képző előtt gyakran az igető vég-mássalhangzója esett ki; egy harmada pedig oly igetőalakokból származik, melyek *û, â, î*, önhangzókkal képezvék.

A későbbi nyelvben csak kevés oly *men*-nel képzett szók vannak — a fentebb eléadottakon kívül —, melyeknek náluk régiebb vagy velök egyidejű *mento*-val képzett mellékalakjuk ne volna. Ilyenek:

ferrû-men,	ef-fa-men,	nuta-men,
af-fa-men,	prae-fa-men,	seda-men.

Oly *men-to*-val képzett névszók, melyeknek *men-en* végződő mellékalakjuk nincs, a regibb és classicus latin nyelvben e következők:

pig-men-tu-m,	ele-men-tu-m,
mag-men-tu-m,	ali-men-tu-m,
co-ag-men-tu-m.	de-tri-men-tu-m,
ru-men-tu-m,	inter-tri-men-tu-m,
iu-men-tu-m,	re-tri-men-tu-m,
ter-men-tu-m,	vesti-men-tu-m,
fer-men-tu-m,	sepi-men-tu-m,
pul-men-tu-m,	blandi-men-tum,
lo-men-tu-m,	ex-peri-men-tu-m,
fo-men-tu-m,	exa-men-tu-m,
ad-iu-men-tu-m,	ind-igita-men-tu-m,
a-men-tu-m,	luta-men-tu-m,
in-stru-men-tu-m,	purga-men-tu-m,
com-ple-men-tu-m,	paluda-men-tu-m,
cre-men-tu-m,	tempera-men-tu-m,
in-cre-men-tu-m,	in-rita-men-tu-m,
e-molu-men-tu-m,	ferra-men-tu-m,
monu-men-tu-m,	sternuta-men-tu-m.
iugu-men-tu-m,	

Ezen szók nagyobb része egyszerű igealakoktól, más része pedig névszavakból képzett igéktől származnak.

A latin nyelv későbbi korában is jönnek oly szavak elé az épen említettekén kívül, melyeknek *men*-nel képzett mellékalakjuk nincs:

pag-men-tu-m,	con-cre-men-tu-m,
strig-men-tu-m,	ex-cre-men-tu-m,
de-strig-men-tu-m,	de-cre-men-tu-m,
o-men-tu-m,	in-tri-men-tum,
stru-men-tu-m,	ludi-men-tu-m,
in-du-men-tu-m,	iura-men-tu-m,
sternu-men-tu-m,	spissa-men-tu-m.
im-ple-men-tu-m,	

A latin nyelv régibb és classicaikorából 45 szó van itt olyan felszámítva, melyek *men*-nel és 37 olyan, melyek *men-to*-val vannak képezve, a későbbi korból pedig 6 *men* és 15 *men-to* képzővel van hozzáadva, melyek közül a *men*-nel képezetteknek semmi *men-to*-val képzett mellékalak s a *men-to*-val képezetteknek semmi *men*-nel képzett mellékalak meg nem felel. Ezen szám bizonyít legalább annyit, hogy a régibb korban számosabbak a *men*-nel képzett szók, míg a későbbi korban a *men-to*-val képzett szók száma nagyobb. Ezenkívül a két képzés jelentése között is mutatkozik, ha nem is lényeges, de mindenesetre figyelemre méltó különbség. A *men-to*-val képzett szók többnyire szerszámot, edényeket vagy más gazdasághoz, földmíveléshez és mesterséghez megkivántató eszközöket jelölnek; a *men*-nel képzettek ellenben többnyire a személynek vagy tárgynak valamivel való ellátottságát az igeigyökben rejlő cselekvés fogalmával fejezik ki, p. o. *ag-men*, *fla-men*, *lu-men*, *ful-men*, *ru-men*, *nu-men*, *no-men*, *vi-men*, *se-men*, *sta-men* stb. — Mit dem Suffix *men-to* — folytatja Corssen — erscheint eine genauere Ausprägung des Wortsinnes zu dem Begriff des Werkzeuges oder Mittels verbunden, als das bei dem Suffix *men* der Fall ist.

Nagy a száma az oly névszóknak a latin nyelv valamint egy és ugyanazon, úgy különböző korszakában is, melyek ugyanazon ige-tőből mindkét képzővel származtatott alakkal bírnak. — Már Cicero s Augustus kora előtt egymás mellett tűnnek föl e következő alakok:

suf-fi-men	és	suf-fi-men-tu-m,
docu-men		docu-men-tu-m,
teg-men		teg-men-tu-m,
mo-men		mo-men-tu-m,
pro-pag-men		ante-pag-men-tu-m,
fru-men		fru-men-tu-m,
moli-men		moli-men-tu-m,
li-men		Li-men-t-inu-s
flu-men		Flu-men-t-ana (porta).

Épen így állnak a classicus korban egymás mellett :

tegu-men	és	tegu-men-tu-m,
tegi-men		in-tegu-men-tu-m,
frag-men		frag-men-tu-m,
muni-men		muni-men-tu-m,
nutri-men		nutri-men-tu-m,
co-gno-men		co-gno-men-tu-m,
ob-lecta-men		ob-lecta-men-tu-m,
leva-men	és	leva-men-tu-m,
vela-men		vela-men-tu-m,
firma-men		firma-men-tu-m,
funda-men		funda-men-tu-m.

A későbbi korszakban egymás mellett állanak :

albu-men	és	albu-men-tu-m,
in-volu-men		in-volu-men-tu-m,
sedi-men		sedi-men-tu-m,
fig-men		fig-men-tu-m,
crassa-men		crassa-men-tu-m.

A nyelv különböző korszakaiban egymás mellett feltűnnek, és pedig úgy, hogy a régibb alakok többnyire a classicus és későbbi korban is megmaradnak :

<i>régibb,</i>	<i>classicus,</i>	<i>későbbi korszak.</i>
fla-men,	—	fla-men-tu-m,
aug-men,	—	aug-men-tu-m,
vi-men,	—	vi-men-tu-m,
legu-men,	—	legu-men-tu-m,
sar-men,	sar-men-tu-m,	—
tor-men,	tor-men-tu-m,	—
regi-men,	—	regi-men-tu-m,

<i>régibb :</i>	<i>classicus :</i>	<i>későbbi korszak :</i>
—	fulci-men,	fulci-men-tu-m,
stra-men-tu-m,	stra-men,	—
sub-stra-men-tu-m,	sub-stra-men,	—
pro-pag-men,	—	pag-men-tu-m,
seg-men,	seg-men-tu-m,	—
prae-seg-men,	—	—
—	medica-men,	medica-men-tu-m,
—	sola-men,	sola-men-tu-m,
—	cona-men,	cona-men-tu-m,
—	imita-men,	imita-men-tu-m,
dura-men,	—	dura-men-tu-m,
—	canta-men,	in-canta-men-tu-m,
—	liqua-men,	liqua-men-tu-m,
—	liga-men,	liga-men-tu-m,
de-lecta-men-tu-m,	—	de-lecta-men,
spira-men,	spira-men-tu-m,	—
corona-men-tu-m,	—	corona-men,
salsa-men-tu-m,	—	salsa-men,
orna-men-tu-m,	—	orna-men,
funda-men-tu-m,	funda-men,	—
pulpa-men-tu-m	pulpa-men.	—

Ezen összeállításból kitűnik, hogy a *men*-nel képzett szók, melyek az összes számnak több mint kétharmad részét teszik, régebben megvannak a nyelvben mint a *men-to*-val képezvők.

Az italiai dialectusokban kevés az oly szók száma, melyek *men*-nel vannak képezve. Ilyen pl. az umber-dialectusban: *no-men*, *u-men*, az oskusi, sabellusi és volskusi dialectusban pedig egy sincs, mint szintén a *men-to* képzővel való származtatások is egészen idegenek az italiai nyelvemlékekben.

Összefoglalva az eddig mondottakat, úgy találjuk, hogy a latin nyelv régibb korában a *men*-nel képzett szók száma sokkal több mint a *mento*-val képzetteké, különösen az oly képzésekben, hol ezen képző minden önhangzó segélye nélkül egyenesen az igegyökhöz van kapcsolva, a későbbi nyelvben azonban a *men-to*-val képzett szók száma mindinkább-inkább növekedik, és pedig feltűnően az oly szókban, melyek az *a*-conjugatióhoz tartozó ige-tőkből vannak

képezve, s hogy végre az italiai dialectusokban ezen képzés egészen idegen.

Hogy pedig a régibb latin nyelv a *ment* képzőt, (e h. *mant*) ha benne megvan, el nem csonkította volna, azt eléggé bizonyítja azon eljárás, melyet a nyelv a görög — *vr-n* végződő tőalakok latinositásában követett. Következő tőalakokból pl. *Ταράντ-, Ἀραγάραντ-, Σιποντ-, Πεξορτ* — ilyen latin névszókát képez: *Tarent-u-m, Agri-gent-u-m, Sipont-u-m, Bucent-u-m*, e h. *Puxunt-u-m*; nem dobja tehát el a görög tőalakok végéről a foghangot, hanem még tovább képzí *o*-val. Ha tehát *ment* (e h. *mant*) volna az a képző, melyből a latinban *men* és *men-to* létrejött, akkor az épen említett görög tőalakok vagy változatlanul maradtak volna, mint más számos *nt-n* végződő tőalak, vagy pedig, mint ezen tőalakok *o*-val tovább képezve, mindjárt *ment-o* alakjában lépett volna fel a nyelvben, s ezen képzést a nyelv úgy a régi mint későbbi korban épségben tartotta volna meg. — E szerint az eredeti *mant*, *ment* képzőből a foghang kiesése a latin hang- és szóképzéstan szabályaival ellenkeznék.

Figyelemre méltó továbbá a régibb nyelvben azon tünemény, hogy a *men-to*-val képzett szók mellett *men-ta*-val képzettek is fordulnak elé, ilyenek:

la-men-tu-m	la-men-ta, Pacuv. Non. p. 91. G.
ar-men-tu-m	ar-men-ta, Enn. Fest. p. 4. M. Non. p. 129. G.
cae-men-tu-m	cae-men-ta, Enn. Non. p. 129. G.
ful-men-tu-m	ful-men-ta, Plaut. Trin. 720. Cat. R. R. 14.
of-feru-men-tu-m	of-feru-men-ta, Plaut. Rud. 753.
ra-men-tu-m	ra-men-ta, Plaut. Rud. 1016. Bacchid. 513.
	v. ö. Non. 151. G.

Ide sorozható végre: *Car-men-ta*, mely *car-men*-től (jóslat) származván, egy jóslattehetséggel megáldott istennőt jelöl. Itt tehát világosan látható, hogy *men* tovább van képezve *ta* képzővel. Sőt *men-to* képzőnek nem csak *men-ta*, hanem *men-ti* alakja is eléfordul ezekben: *Car-men-ti-s* és *se-men-ti-s*, melyekben a nőnemet jelző *ti* képző *men*-nel képzett névtőkhöz járúl.

Mindezekből kitűnik, hogy a *men-to* képző nem egyéb, mint a *men* szkr. *man* képzőnek *to*-val való tovább képzése, mely képzés a latin nyelvnek kizárólagos tulajdona. Így magyarázható meg, hogy a *men-to*-val képzett névszók száma a későbbi korban mindig szaporodik, az italiai dialectusokban pedig egészen idegen, sőt a

görög s más rokon nyelvekben se találhatik. Hogy pedig *to* képzővel már meglevő névszóból új szók képezhetők, mutatják a következő szóképzések: *robustus*, *onus*, *angustus*, *augustus*, *vetustus*, *scelestus*, *funes*, *intempes*, *moles*, *modestus*, *honestus* stb. — A semleges nemű *men-to*-val képzett szóknak a nyelvhasználatban tárgynevi funkciójuk van, épen úgy mint a *crobro*, *culo*, *bulo*, *ar-io*, *tor-io* képzők semleges nemű alakjainak, melyeknek: *in-volucrum*, *membrum*, *cubiculum*, *latibulum*, *Bocarium*, *deverrorium* (e h. *devertorium*), melyek mellett hím- és nőnemű képzések épen úgy fordulnak elő, mint a *men-to* mellett a *men-ta* és *men-ti* nőnemű képzések.

Ha a fentebb mondottakból eléggé kitűnik, hogy *mento* képző *men-to*-ból áll, akkor az a kérdés támad: miből lett a képző második része? Bopp (Vergl. Gramm. III. 175. 2. kiad.) azt hiszi, hogy a *men*-nek *mento*-vá való továbbképzése nem egyéb tiszta fonetikai jelenségnél, mely körülbelül úgy áll *men*-hez, mint a gót *hund*-a (nom. *hunds*) a szkr. *śun*, görög *κυν* (*κύνω*, *κυνός*) alakhoz, vagy mint a latinban a szkr. gyök *tan* (kinyújt) és *han* (ebből: *dhan* ütni, ölni = görög: *θαν*) *tend* és *fend* (f = dh, θ) alakokká bővültek, sőt ilyen bővülés magában a szanszkritban is fordul elő, p. o. *kan* és *čand* (ebből: *kand*) fényleni, eredetileg egy és ugyanazon alak. Általában az orrhanghoz igen könnyen csatlakozik némahang, s ehhez ismét önhangzó, úgy hogy *mento* megfelel az ó-német *munda* (ebből: *manda*) tö-alaknak, nom. *mund*, ezen szóban: *hiiumunda*, nom: *hiiumund* (megcsonkúlva: *liumund* = új ném. *Leumund*.) — Pott (Etym. Forsch. II. 594) ellenben azt tanítja, hogy a *mento*-ban levő második képzőelem eredetileg részesülői képző: *tō* (*tus, ta, tum*); ezen tanítást mi elfogadhatóbbnak tartjuk az elsónél.

6. Részesülői képző: *mana*.

Ez a részesülői képző eredetileg praesens-, futurum-, aoristos- és perfectumtökhöz szokott járulni. A szanszkritban hosszú belőnhangzóval fordul elő: *māna*; oly igéknél pedig, melyeknek tőalakjai nem *a-n* (kivéve: *na-t*) végződnek, *māna* helyett *āna* másodrendű képző áll, p. o. *bharamāna*, praesentis: *bhara*, gyök: *bhar* (ferre); *dāsjamāna*, futurumtis: *dā-sja*, gyök: *da* (dare); *sasarmāna*, perfectumtis: *sasar*, gyök: *sar* (ire); ellenben *lihāna*, gyök és praesentis: *lih* (lambere); *dadarçāna*, perfectumtis: *dadarç*, gyök: *darç* (videre) stb.

A görögben a képző alakja: *μενο* = *mana* (nom. sg. masc. *μενο-ς*, neutr. *μενο-ν*, fem. *μενη*) mely a mediumban az említett tőkhöz rendszeren járúl, p. o. *φερο-μενο*, praesentstő: *φερε*, *φερο*, eredetileg *bhara*, *bharā*, gyök: *φερ*, eredetileg *bhar* (ferre); *δωσο-μενο*, futurumtő: *δωσο*, gyök: *δο*; *λελυ-μενο*, perfectumtő: *λελυ*, gyök: *λυ* (solvere), *λελειμ-μενο*, e h. *λελειπ-μενο*, perfectumtő: *λελειπ*, gyök: *λιπ* (linquere); *δο-μενο* egyszerű aoristostő és gyök: *δο* (dare); *λιπό-μενο*, aoristostő: *λιπε*, *λιπο*, gyök: *λιπ* (relinquere); *λυσα-μενο*, összetett aoristostő: *λυσα*, gyök: *λυ* stb.

A régibb görög nyelvben ezen képzőnek nomen actionis vagyis infinitivusi functiója is van, a mikor a képző alakja *μεναι*, megrövidítve *μεν*, p. o. *ἔδ-μεναι*, eredeti tőalak: *ad-mana*, gyök s elavúlt praesentstő: *ἔδ*, eredetileg *ad* (edere, különben a praesentstő *ἔδε*, *ἔδο*; *ἀμυνέ-μεναι*, *ἀμυνέ-μεν*, praesentstő: *ἀμυνε* (arcere, defendere); *ἄξε-μεναι*, *ἄξε-μεν*, eredeti tőalak: *agsja-mana*, futurumtő; *ἄξε*, azaz: *ἄγσε*, *ἄγσε*, tőalak: *ἄγ-σja*, gyök: *ἄγ*, eredetileg *ag* (agere); *τεθνά-μεναι*, *τεθνά-μεν*, perfectumtő: *τεθνα*, gyök: *θνα* = *θεν* (mori); *ἔλθε-μεναι*, *ἔλθε-μεν*, egyszerű aoristostő: *ἔλθε* (*ἦλθον-ν*, *ἔλθον*), gyök: *ἔλθ* (venire) stb.

A latin nyelvben *mana* mint participiumi képző nem tarthatta fenn magát, de fent van egy más igealakban, t. i. a 2. személy plur. passiviban; itt, ha a nyelv úgy jár vala el mint a több személy képzésében, *amatur*-nak kellene lenni. Ámde ez a sing. 3. személylyel külsőleg egészen egyenlő lenne, azért a nyelv a közönséges képzéstől egészen eltérve, a szóban levő 2. személyt *minî*-vel képezte, mely nem egyéb, mint egy a görög *μενο*-val egészen megegyező participiumi plur. nominativus a hímnemben; e szerint *feri-mini* egészen összeegyezik *φερό-μενοι* s a szanszkrit *bhara-mânās* alakkal. Hogy azután ezen hímnemü *minî* mind a három nemet (genus) képviseli, azt ezen nem többiek fölött való elsőségének lehet és kell tulajdonítani. — Megjegyezni való azonban, hogy ezen alak pl. *amâminâ*, melylyel a nyelv tulajdonképen a 2. sz. plur. indicativ passivi-t jelöli, egyszersmind az imperativus többesi 2. személyt is jelölheti. — Min megütközni — mint Meyer Leo (Vergl. Gramm. II. 289. l.) hiszi — már csak azért sem lehet, mivel az indicativusban is nagyon könnyen kiegészíthető ezen participiumi alak: *feri-mini*, ezzel: *estis*, tehát jelentése mintegy „hordva vagytok“ volna; épen így lehet az imperativusban ezt: *amâ-minî*, ezzel: *este* vagy *estôte* kiegé-

szítani, tehát *amāminā este* vagy *estōte* = legyetek szeretve. — Az imperativusnak azonban az egyesi szám második és harmadik személyében is fordul elé néhány oly elavúlt alak, melyek *mino*-val vannak képezve, mely képző *minē*-vel szorosán összefügg; ilyen: *fā mino* = kell, hogy mondja (Festus); *prae-famino* = kell, hogy szólítsd meg előbb (Cato de re rustica 141. 2); *fruimino* = kell, hogy élvezzen (Orelli 3121-dik felirat); *profitēmino* = kell, hogy jelentse föl (egy régi törvény szava); *antestāmino* = kell, hogy tanubizonyságul hívja (a tizenkét törvény táblán); *progređimino* = kell, hogy előre lépjen (Plautus Pseudulus 3, 2, 70), és *arbitrāmino* = kell, hogy hidd (Plautus Epidicus 5, 2, 30). — Valamint tehát *minē* nemegyéb mint a participium plur. nominativusának elavúlt hímneme, úgy *mino* sem lehet egyéb hímnemű participiumi alaknál, s eredetileg *mino-s* helyett állott, melyből azonban a sziszegő hang nyomtalanul elenyészett, mint ez más szókban is gyakran megtörtént, p. o. *Terentio*, *Turpilio Albānio*, ezek helyett: *Terentios*, *Terentius* stb. — A mi pedig jelentésüket illeti, az itt is könnyen kiegészíthető *es* vagy *estō*-val.

A praesens indicativi és imperativi személyein kívül eléjön még *minē* az imperfectum és futurumban is, hol *blū* vagy *bhav* gyökök közbevetésével vagy pedig a conjunctivus jelzőjével azonos képzőelem hozzájárulásával szerepel; sőt az úgynevezett conjunctivi praesens és imperfectumban is használtatik, p. o. *amābāminē*, *laetābāminē*, *sequēbāminē*, *amābimīnē*, *fatebimīnē*, *de sequēminē*, *experīemīnē*, mely utóbbiakban az *ē* bizonyára *ai*-ből vonatott össze, s a tulajdonképeni futurum-jelző csakis az *i*, mint szintén a conjunctivi praesensben is a jelző nem egyéb mint egy elavúlt, használatból egészen kivezett *i*, mely azonban már csak a származtatott *a*-tőkben összevonva *ī*-be szokott feltűnni. — Ezen *ē* régebben *ja* volt, mely a több igékben egészen egy hosszú *a*-vá lett, p. o. *sequāminē*, *fateā-minē*, *ordiāminē*, melyekben az *ā* az elkopott teljes *ajā* helyett áll. Az imperfectum conjunctivi a görög sziszegőhangos optativi aoristossal egészen megegyezik, úgy hogy pl. *boārem* vagyis az elavúlt *bovārem* nem egyéb mint a görög *βοῦσαιμι* elavúlt *βορησαιμι*; épen így felel meg *domārem* a görög *δομῆσαιμι*-nak, mely utóbbi helyett azonban a rövid önhangzós *δομάσαιμι* van használatban. — Ezen cselekvő alakokhoz valamint a több időben, úgy itt is nagyon közel állnak a szenvedő *minē*-vel képzett alakok, melyenek: *laetarēminē*, *ūterēminē*, *faterēminē* stb. — Ezekon kívül fordulnak még elé a la-

tinban itt-ott *mini*-vel vagyis *mana*-val képzett névszók is, ezek azonban már amazoktól egészen függetlenül fejlődtek ki a nyelvben, p. o. *alumno*, e h. *alo-meno* (tanítvány), s az ennek megfelelő *alumna* (fogadott lány), melyet még úgy is foghatunk fel, mint *alere* igéhez tartozó participiumot; *termino* (határ), mely a szanszkrit *tārati* (gyéren *taratai* = átmege) igéhez áll közel, s következőleg egy szanszkrit mediimi participium-alaknak: *taramāna* felelne meg. Ide tartoznak még: *auctumno* (ősz), *Vertumno*, e h. *Verto-meno* (istennév), *Volumno* s az ehhez tartozó *Volumna*, *Pilumno*, *Portumno* vagy *Portúno*, és a *Neptumno*-ból lett *Neptúno*.

7. Nomen agentis-t és fut. part. activi-t képző: *tar*.

Az ezen képzővel származtatott szanszkrit, rokonságot jelölő, névszóknak nominativus singularisa *tā*, e h. *tar-s*, accusativusa *tar-am*, p. o. *pi-tar*, e h. *patar* (pater), *mā-tar* (mater), *bhrā-tar* (frater) stb. — Az ezen képzővel származtatott nomina agentis a képzőt gyakran *tār*-rá fokozzák (nom. sg. masc. *tā*, e h. *tar-s*, az acc. sing. pedig *tār-am*), melyekhez *svasar*, e h. *sva-star*, *sva-su-tar* (soror) is sorozható. — Az ilyen nominaknál a képző egyenesen a gyökhöz járúl, melynek önhangzója első hangfokozást nyer, p. o. *dā-tar* (dator), gyök: *da* (dare). A femininum *ja* képzőt vesz föl, p. o. nom. sing. *dā-tri*, azaz: *da-trjá*, ebből: *dā-tarjá*. A *tar-on* végződő tök a futurum körülírására szolgálnak, és pedig úgy, hogy a masculinum a más két nem helyett is állhat. Az 1. és 2. személyben a singularis nominativus megridegült alakja (mely alak a pluralis és dualisba is átmege) az *as* segítőige praesensével olvad össze, a 3. személynek ezen igealakra szüksége nincs, tehát 1. sz. *dātāsmi*, ebből: *dātā + asmi*, 2. sz. *dātāsi*, ebből: *dātā + asi*, 3. sz. *dātā* (gyéren *dātāsti*, ebből: *dātā + asti*); pluralis 1. sz. *dātāsmas*, ebből: *dātā + smas*, 2. sz. *dātāstha*, ebből: *dātā + stha*, 3. sz. *dātāvas*. — Az összevont *tra* képző csaknem mindig semleges nemű szókat képez *tra-m* sing. nominativusszal, gyéren nőneműeket *trā* sing. nominativusszal, p. o. *grō-tra* (auris) gyök: *gru* (audire), *gā-tra* (membrum), gyök: *ga* (ire), *vas-tra* (vestis), gyök: *vas* (vestire), *vak-tra* (os), gyök: *vač* (loqui), *dams'-tra* masc. és *dams'-trā* femininum, a hangtani szabályok törvénye szerint e h. áll: *damç-tra*, *damç-trā* (dens) gyök: *daç*, *damç* (mordere).

A görög nyelvben már nincs meg többé a *tar* képzőnek azon

ereje, hogy futurumi viszounak kifejezést adhatna. Itt mint *τερ* a rokonságot jelölő szavakban fordul elé, ellenben mint *τηρ, τορ* nomina agentis képez, ez utóbbiak itt is *ja* másodrendű képzővel nőnemű szavakat képeznek.

1. Rokonságot jelölő névszók: *πατέρ* (pater, acc. *πατέρ-α*), *μητέρα* (mater, acc. *μητέρ-α*).

2. Nomina agentis: *δοτήρ* (dator, acc. sg. *δοτήρ-α*), gyök: *δο* (dare), a femininum-képzésekben a *tar* nem fokoztatik, p. o. *δότεира*, azaz: *δο-τερ-ja*, tőalak: *da-tar-já*, *σωτήρ* (servator), tőalak: *σω*, femininum *σω-τεира* stb. Az ilyenekben mint: *γενετήρ*, gyök: *γεν* (gignere), az első rész nem egyéb, mint a praesens-tő eredeti *a*-val bővítve. — A *τρια*-val képzett nőnemű szók csak abban különböznek a *τεира*-val képzettekől, hogy az eredeti önhangzó a képzőből kivesszett; *tarja*-ból ugyanis lett *trja*, azaz: *tria*, p. o. *ποιή-τρια*, igető: *ποιη* (facere). A *ja*-val való továbbképzés a görög nyelvben igen gyakori, p. o. ebből: *πατήρ*, lesz ezen tőalak: *πα-τρ-ιο* (patrius), fem. *πα-τρ-ια* (origo, gens); *σω-τηρ-ιο* (servans, salutem ferens), ezen tőalaktól: *σωτήρ*, mely nőnemű továbbképzés megszilárdulván, az eredeti *tar* képzőt csaknem egészen kiszorította. A *tra* képzőnek a görög nyelvben *τρο, θρο* (neutr.), *τρα, θρα* (fem.) felel meg, mely utóbbiban a hehezetes hang bizonyára az *r* befolyásának köszönheti létét, p. o. *νιπ-τρο* (neutr. aqua manibus vel pedibus lavandis), e h. *νιβ-τρο*, gyök: *νιβ*, eredetileg: *nig* (az eredeti alak megvan ezen igében: *νίζω* = *νιγ-ιω* lavo), *ἀρο-τρο* (neutr. aratrum), ezen igetőtől *ἀρο* (arare), ebben: *ἀρό-ω, ἀρό-σω, ἀρόσαι*, gyök: *ἀρ* (arare); *βα-θρο* (neutr. fundamentum), gyök: *βα*, eredetileg *ga* (ire) stb. — A *τιλο, θλο*, fem. *τιλη, θλη* képzők nem egyebek mint amazoknak mellékalakjai: *χί-τιλο* (neutr. liquor, aqua), gyök: *χυ* (funderere), *θύσ-θλο* (neutr. instrumentum, Baccho sacrum), gyök: *θυ, ἐχέ-τλη* (stiva), igető: *ἐχς* (v. ö. *ἐχς-τε*), gyök: *ἐχ* (habere, tenere), *γενε-τλη* (origo), tő: *γενε* (v. ö. *γένε-σις, γενε-σθαι*), gyök: *γεν* stb.

A latin rokonságot jelölő nevekben ezen képző alakja *ter*, melynek önhangzója azonban csaknem minden casusból kivesszett; a nomina agentis-t képzőalak: *tôr*, melyben az eredeti *tar* fokozva van, épen úgy mint a görög *τηρ*-ben. A futurum part. activi körülírása *târo* képzővel történik, mely nem egyéb mint *tôro*, tőalak: *târa*, melyben először is az eredeti képző (*tar*) fokozva s egy más *a* képzővel van megtoldva, épen úgy mint ebben *tro*, tőalak: *tra*.

A *túra* képző nőnemű alakja: *túra*, nomina actionis-t is képezhet. A nőnemű *tríc* torokhanggal van tovább képezve, s valószínűleg egy *tria* mellékalakot föltételez, épen ilyen továbbképzés: *trí-no*, *trí-na*.

1. Rokonsági nevek: *pa-ter*, *mâ-ter*, *frâ-ter* (ellenben: *soror*, ebből: *sosor* s ez ismét ebből: *sos-tor*, *svas-tar*, mint a szanszkritban *sva-sar*, accusativus: *sva-sâr-am*. Hogy pedig *soror* = *svasar* csakugyan *tar* képzővel van származtatva, mutatja a vele egészen megegyező *Schwester*, gót *svistar*, mely előbbiekből tehát a foghang egészen kiveszett).

2. Nomina agentis: *vic-tôr*, gyök: *vic* (vinco, vic-tus), *ensor*, e h. *ens-tor*, gyök: *ens* (censeo), *sponsor*, e h. *spond-tor*, gyök: *spond* (spondeo), *balnea-tôr*, igető: *balnea*, mely azonban a használatból egészen kiveszett, *da-tôr*, gyök: *da* stb.

3. A *tára* képző futurum participii activi-t képez, p. o. *da-túra*, gyök: *da*, *vic-túra*, gyök: *vic* stb.; mint femininum nomina actionis-t is képezhet, p. o. *sepultúra* (v. ö. *sepul-tus*, ettől: *sepelio*), *úsúra*, e. h. *út-túra* (v. ö. *út-or*), *censúra*, e. h. *cens-túra*, gyök: *cens* stb.

4. A semleges névszókat képző: *tro*, mely többnyire igetökhöz s csak gyéren járúl névtökhöz, p. o. *ros-tro* (rostrum), e h. *rod-tro*, gyök: *rod* (rodo), *clau-tro*, e h. *claud-tro*, gyök: *claud* (claudio); ellenben: *mons-tru-m*, ezen szanszkrit gyöktől: *man* (putare, credere, opinari, meminisse, nosse, scire), mely gyökből a szanszkritban: *man-as* (animus) semleges névszó, a görögben *μῆν-ος* származik, melynek a latinban: *men-er*, e. h. *men-os*, ezen szóban: *Men-er-va* (későbbi alak: *Min-er-va*) felel meg, s épen úgy jött létre mint: *vet-er*, ebből: *vet-us*, *vet-os*; *plaus-tru-m*, ezen gyöktől: *plu* (natare, nave vehi, fluctuare, huc illuc commoveri), melyből önhangzó fokozással a szanszkritban: *plav-as* (navis) és *plav-e* (nave vehor) származik, miből kitűnik, hogy *plaustrum* alapjául is *plav-os* névtő szolgál, nem pedig *plaud-ere* mint Pott (Etym. Forsch. II. 273.) hiszi. A *tro* képzőnek nőnemű alakja is előfordúl, de csak igen ritkán, p. o. *fulgê-tra* = *fulgor*, igető: *fulgê* (fulgere). Ebben: *li-ttera**) a képző önhangzója is megmaradt.

*) Ezen névszónak valamint írásmódjára úgy származtatására nézve is elütők a vélemények. — Fleckeisen (Rhein. Mus. VIII, 229) azt vitatja, hogy egy *t*-vel kell írni. mivel a régi feliratokon ilyenek is fordulnak elé: *leiteras* (lex agr. Serv.), *leiterai* (lex rept.). Szerinte *litera* össze van vonva ebből: *licitera*, mely a szanszkrit *lîk* (vakarni, írni) gyökre vihető vissza, tehát belőle torokhang ve-

Az eredeti *tar* képző tovább képzései:

1. *ja*-val, tehát *trio* és *tôrio*, p. o. *pa-tr-io*, eredetileg *pa-tar-ja*, ettől: *pater*; *audî-tôr-io*, ettől: *audî-tôr*, *lêgâ-tôr-io*, ettől: *lêgâ-tôr* stb.

2. *ic*-kel, p. o. *vic-tr-ic*, ettől: *vic-tôr* vagyis inkább a régibb, még nem fokozott *tar* képzőtől, melynek önhangzója *ic* elül, nyomtalanul kiveszett; *ex-pul-tr-ic*, ettől: *ex-pul-tôr*, mely azonban nem fordul elé; *pis-tr-ic*, ettől: *pis-tôr*, gyök: *pis* (*pinso*, *pis-tus*) stb.

3. *ina*-val, p. o. *pis-tr-ino* (*pistrinum*), *pis-tr-ina*, ettől: *pis-tôr*, gyök: *pis*; *doc-tr-ina*, ettől: *doc-tôr*, gyök: *doc* stb.

Meyer Leo (Vergl. Gramm. II. 356. l.) ide számítja még a következő képzőket is: 1. *cro*, mely szerinte nem egyéb mint a *tro* hűmása. Megjegyezni való ugyanis, hogy a *tro*-val képzett névszóknek nagy részében ezen képző előtt sziszegőhang áll, s épen ebből következtethetni, hogy a képző kezdő foghangját ez a megelőző s védte; mihelyt azonban ez mellőle eltűnt, ő is módosuláson ment át, s valamint ebben: *evanclâre* (kimeríteni, elviselni) s a gyérebben eléforduló *anclâre* igében a görög megfelelő alakkal szemben: *ἀντλειν* és *ἐξαντλειν* a régibb foghang helyett torokhangot találunk, mely bizonyára a rá következő folyékonyhangu *l*-el való összeütközésnek tulajdonítható, épen így igen sok más képzés van *cro*-val olyan, melyekben a *c*-nek régibb *t* helyett való létele félreismerhetlen: *ambulacro*- (*ambulacrum*, sétahely), *lavacro*-, *simulacro*-, *lucro*-

szett ki. Corssen ellenben erre (Krit. Beiträge 19. l.) azt válaszolja, hogy a felhozott régi felirati példák semmit sem bizonyíthatnak, mivel még akkor a consonansok megkettőzésének szabálya nem volt megalapítva, s miolta ez történt, azolta még a nyelv legjobb korszakából eléforduló feliratokon is kettős *tt* áll. Megengedi, hogy néhány Plautus-féle codexben *littera* áll, de ezekben is, és pedig a legjobbakban, gyakoribb *littera*. Ha tehát erőnek erejével azt nem akarjuk állítani, hogy *littera*-ból torokhang esett ki, akkor semmi okunk sincs *littera-t li-nere*, *linea* és *linus* alakoktól elszakítani. Ha ezen alakokat az ó ném. *slî-m*, új ném. *schlei-m*-mal összehasonlítjuk, akkor kitűnik, hogy a szóban levő alakok gyöke: *slî*, melyből a latinban az s következő folyékonyhang elől kiveszett. *Li-n-ere* tehát épen úgy származott *li* gyökből, mint *da-n-unt*, *nequi-n-ont*, *obi-n-unt*, *redi-n-unt*, *fruniscor*, *degu-n-ere* (v. ö. *gus-tu-s*, γεῦ-ειν alakokat, ezen gyöktől: *gus*), *po-n-ere*, e h. *pos-n-ere* a nekik megfelelő egyszerű igetökből. Ezen igetöből származik *li-ttera* is, melyben a foghang hosszu önhangzó után élesen ejtetett, épen úgy, mint ebben: *quattuor*, s épen azért megkettőzve íratott, a nélkül, hogy valami etymologiai oka volt volna.

stb. — 2. *clo*, vagyis belönhangzóval *culo*, melyben az *l* a régibb *r* helyett áll, p. o. *baculo*- (*baculum* v. *baculus*), mely valószínűleg *bacelo* helyett áll, s mint ilyen az azonos jelentésű görög *βακτηο*-nak egészen megfelel; *poculo*-, olykor *pôclo*- (ivóedény) stb. — 3. *bro* és *blo* vagyis *bulo*, p. o. *pâbulo*-, mely képzők úgy jöttek létre, hogy a foghang a *tra* képzőben már igen korán hehezetet vett föl, mint ezt fentebb a görögben is láttuk, a mikor neki a latinban rendszeren *bro* felel meg, p. o. *ῥυθρό* = *rubro*- stb. Mindezen képzéseknek a latinban mellékalakjaik is vannak; *fenestra* vagy *festra*, *frustra*, *paterna*; *indûcula* (alsó-öltöny), *novâcula* (vágókés), *illecebra* (csalétek); *fâbula*, *fibula*, *confibula* stb.

Mi részünkről ezen képzőkre nézve elfogadhatóbbnak tartjuk a másik iskola tanítását, mely szerint *cro*, *cra*, *cri* képzők a szanszkrit *kar* (*facere*) gyökre vihetők vissza. Ezen gyökből származott ezen őslatin istennév: *Cer-us*, melynek jelentése: *teremtő*. In *carmine saliarum* — mondja Festus — *Cerus Manus intelligitur creator bonus*. Régi latin edény-feliratokon előfordúl: *Keri pocolum* (v. ö. Ritschl, *Prisc. Lat. Mon. epigr. T. X. D. d.*); ugyanezen tőalaktól származik *Cer-es* is. Az oskus nyelvben megfelel *Ker-r-i* a latin dativusi alak *cer-er-i*-nek. Volt tehát a latin nyelvben egy *cero* névtőalak, mely képzőnek használtatva egyrészt ez *e* elejtése után *cro*-vá, másrészt az *r*-nek *l*-lé való ellágyulása s az *e*-nek *l* előtt *u*-vá való homályosulása által *culo*-vá lett. — A semleges nemű *cro* képzővel igetőkéből származnak névszók, p. o. *sepul-cru-m*, ettől: *sepul-i-re*, mint *sepul-tu-s* a tőönhangzónak (*i*) kiesésével s az *e*-nek *l* előtt következő mássalhangzóval *u*-vá való elhomályosulásával (v. ö. Corssen, *Ausspr. I. 259*); *simula-cru-m*, ettől: *sim-ul-â-re*, tulajdonképpen „hasonlóvá tenni“, tehát oly dolog, mely hasonlóvá tevést eszközöl, ezért „hasonmás.“ Épen ilyen viszonyban áll *lava-crum* (fürdőhely), ehhez: *lavâ-re* stb. — A *cro* képző *cri-vé* gyengült az ilyenekben: *volu-cri-s*, *volu-cer*, *medio-cri-s*, *ala-cri-s*, *ala-cer* stb.

Ezen *cro*-val képzett névszókkal jelentésre nézve egészen meg egyeznek a semleges nemet jelző *culo*-val képzett névszók, p. o. *baculu-m*, mely *ba* (szanszkrit *gâ*) gyökből származik, és a botot mint a menéshez szükséges eszközt jelöli. Hogy pedig *baculum* nem ezen gyöknek *c*-vel való tovább fejlődéséből és *ulo* képzőből áll, mint Curtius a görög *βακτρο*-ból következteti, az kitűnik először is abból, hogy *ulo* képző a latinban sohasem jelöl eszközt, azután pe-

dig ezt bizonyítják az ilyen képzések is: *ob-sta-culu-m*, mely épen oly viszonyban áll *ob-sta* igetövel, mint *ba-culu-m*, *ba* gyökkel. Hasonló ehhez *po-culu-m*, mely épen úgy van képezve a latin *pō* (szanskrit: *pā* bibere) gyökalkából, mint *po-tu-s*, *po-tor*, *po-ti-o*. Ide sorozhatók az ilyenek is: *vehi-culu-m*, *perpendi-culu-m*, *curri-culu-m*, *diverti-culu-m*. stb. Megjegyezni való, hogy ezen névszónak nem ritkán megfelelő himnemű mellékalakjaik is vannak: *ba-culu-s*, *sar-culu-s*, *tor-culu-s*, ezek mellett: *baculum*, *sarculum* és *torculum*; ilyen himnemű képzések továbbá: *arti-culu-s*, *ridi-culu-s*, *anni-culu-s*, *mas-culu-s*, sőt nőnemű névszók is képezhetők — mint fentebb is említők — ezen képzővel, p. o. *spe-cula*, *subu-cula* stb.

A mint *kar*, latin *cer* gyökből egyrészt *cro*, *cra*, *cri* és *cer*, másrészt *culo*, *cula* (*clo*, *clu*) képzők származtak: épen így jöttek létre a szanskrit *bhar*, latin *fer* gyökből egyrészt *bro*, *bra*, *bri*, *ber*, másrészt az *r*-nek *l*-lé való gyengülése s épen ezen gyengülés folytán a gyökönhangzónak *u*-ba való homályosulása által *bulo*, *bula*, *bili* képzők, p. o. *mem-bru-m*, *la-bru-m*, *Vena-fru-m* (városnév Campaniában, tehát oszkusz szó, melyben a *bro* képzőnek *fro* felel meg); *late-bra*, *palpe-bra*; *septem-bri-s*,¹⁾ *ancla-bri-s*,²⁾ *fa-ber*, *cre-*

¹⁾ Hogy ezen alak régibb *September*-nél, mutatják Priscian eme szavai: *Vetustissimi tamen genetivo quoque similem nominativum eorum proferebant. Cato de sacrificio commisso: mense Octobri fecimus, Novembris reliquus erat, et omnia, quae faciunt feminina in is, sic solebant etiam in masculino proferre: hic equester et equestris, alacer et alacris, celeber et celebris, hic campester et hic campestris.*

²⁾ Ettől: *ancla-re*. Paulus (de significatione verborum 11. lap) ezt mondja: *Ancla-bri-s mensa ministeriis divinis aptata. Vasa quoque in ea, quibus sacerdotes utuntur, ancabria appellantur. Ugyancsak Paulus (77. lap) így folytatja: Escariae mensae quadratae vocantur, in quibus homines epulantur. Anclabris ea, qua in sacrificando diis antlatur, quod est hauritur ministraturque. — Ezen szavakra van alapítva Meyer Leo fentebb felhozott tanítása, melynél fogva *ancla-re* egybevetve a görög ἀντλῶν igével „haurire“ értelmében vétetik. — Minthogy azonban *Anculi* és *Anculae* szolgálattévő istenségeket jelentenek, mi Paulus eme szavaiból: quod antiqui anculare dicebant pro ministrare, ex quo dii quoque ac deae feruntur coli, quibus nomina sunt *Anculi* et *Anculae*, — világosan kitűnik; és minthogy az *an-cula*-ból tovább képzett deminutivum *ancilla* is „szolgáló“ asszonyt jelent: tehát sokkal valószínűbb, hogy *ancul-á-re* értelme = *ministrare*, nem pedig *haurire*. Ennek fogva *ancla-bri-s* jelentése is „szolgálattétel“; *ancla-bri-s mensa* = áldozathoz elkészített asztal; ellenben: *escaria mensa* = evőasztal, e szerint *ancla-bri-a vasa* is oly edényeket jelölnek, melyek az áldozat végbeviteléhez szükségesek, nem pedig ivőedényeket.*

ber, *Mulci-ber*; *lati-bulu-m*, *pati-bulu-m*; *fi-bula*, *ta-bula* (ennek az umber-nyelvben *ta-fla* felel meg, tehát először is a képző önhangzója enyészett el, azután pedig a media aspiratába ment át); *aequa-bili-s*, *flexi-bili-s* (*bili* képzőnek az umber-nyelvben *fele* felel meg, ezekben: *face-fele*, *pur-ti-fele*, az első képzésnek a latinban egy *faci-bili* alak felelne meg, a második pedig alakra nézve *por-ti-bili*, értelemre nézve pedig *porr-ici-bili* lenne.)

Ha már mostan összefoglaljuk a *tar* képző főbb alakjait, úgy találjuk, hogy a közös tőalak: *tara*, ezen szanszkrit gyökből: *tar* (*conficere*); ebből a szanszkritban *tra*, *trā* képzők származnak, a görögben: *τρο* (*θρο*), *τρα* (*θρα*), a latinban: *tro*, *tra*. E szerint a latin *tro* úgy viszonyúl *tara* tőalakhoz és *tar* gyökhöz, mint *cro* viszonyúl *kara* tőalakhoz és *kar* gyökhöz. Végre a *bhar* gyökből származó képzőalakok átnézete ez:

Közös tőalak: *bhara*-.

Lat.: *bri*, ó-ném.: *bavi**), köz. ném.: *baere*, új-ném.: *bar*.

Itáliai tőalak: *fero*-.

Lat.: *bulo*, *bula*, umbr. *fla*, oszk. *fro*, lat. *bro*, *bra*.

Lat.: *bili* umbr. *fele*.

8. A participium necessitatis-t képző: *ja*.

Ezen képző kétféle, t. i. első- és másodrendű. Mint első rendű képző előtt a szanszkritban a gyök önhangzója rendszeren fokoztatik, p. o. *jög-ja* és *jog-ja*, gyök: *juṣ* (*jungere*), *pák-ja* és *pač-ja*, gyök: *pač* (*coquere*) stb. Az *aja*-val származtatott igékben ezen képző elmarad, de a gyökönhangzó fokozása itt is megmarad, p. o. *čór-ja*, ezen igetötől: *čór-aja* (*furari*) stb. Ezen képzővel azonban már a szanszkritban sem lehet mindig participium necessitatis-t képezni, p. o. *vid-jā* éppen olyan substantivum mint *scientia*, mely ezen gyöktől: *vid* (*scire*) származik.

A görög nyelvben már egyáltalában nem lehet vele participiumot képezni, de functiója némely esetben ugyanaz a mi a szanszkritban, p. o. *ἀγ-ιο* (*sanctus, sacer*), tőalakja: *jag-ja* (v. ő. szkr. *jāṣ-ja*) *venerandus*, gyök: *jaṣ* (*colere*); *στυγ-ιο* *abominandus*, gyök: *στυγ* (*ἐ-στυγ-ον* *abhorrere, odisse*); *πᾶγ-ιο* *firmus, fixus*, gyök: *παγ*

*) Ezen három képzőalakra nézve v. ő. Schleicher, *Die Deutsche Sprache* 229. lap.

(πήγνυμι) defigere; γλῶσσα lingua, e h. γλωχ-ja (v. ö. γλωχ-iv, gen. γλωχ-ivros apex); μοῖρα, e h. μορ-ja pars, rata pars, gyök: *mar* stb.

A latinban hasonlóképen nem fordul elő úgy mint participium képző, hanem annál gyakrabban képez vele a nyelv adjectivum és substantivumot, p. o. *ad-ag-io* (adagium), gyök: *ag* dicere (v. ö. *ājo*, e h. *ag-jo*); *ex-im-io* (eximius), gyök: *im* (ex-im-o); *pro-gen-ie* (progenies), gyök: *gen* (gen-us, gi-g[e]n-o); *in-ed-ia*, gyök: *ed* (ed-o); *per-nic-ie* gyök: *nec* (nec-are, noc-ere). Néha nem könnyű az ilyen képzéseket a másodrendű képzésektől megkülönböztetni, p. o. *con-jug-io*, előbb utal *con-jug* (nominativus: *conjug*) névszóra vissza mint *jug* gyökre. — Mint másodrendű képző *ja* minden árja nyelvben nagyon ki van fejlődve. A szanszkritban gyakran *u-n* végződő nomen actionis-hoz járúl, mely *tu* képző azután rendesen *tav-vá* fokoztatik, tehát az ily módon összetett képző alakja *tav-ja*, s ez van közönségesen használatban. A fokozatlan *tu*-val összetéve lesz: *tvja*, mely csak a régibb nyelvben fordul elő; ezen utóbbiból a *v* kiesése után *tja* képző lesz, mely már a közönséges nyelvben is használatban van; a *j*-nek *tvja*-ból való kiesése után végre a védá-nyelvben otthonos *tva* lett. Ezen képzőknek (*tav-ja*, *tv-ja*, *t-ja*, *tv-a*), melyek eredetileg azonosak, a nyelvben épen azon funkciójuk van mint az egyszerű *ja* képzőnek, t. i. participium necessitatis értelme.

A *ja* mint másodrendű képző a görögben is igen gyakori, p. o. *πάτρ-ιο* (patrius), *πατριά* (fem. gens), ezen tőalaktól: *πατήρ*; *τέλειο*, e h. *τελεσ-jo* (finitus, perfectus), ezen tőtől: *τέλες* (neutr. nom. sg. *τέλος* finis). — Itt is épen úgy mint a szanszkritban a végtőönhangzó *o*, eredetileg *a*, az *io*, eredetileg *ja* képző előtt kiesik, p. o. szkr. *dhan-ja* (dives), ezen tőtől: *dhana* (neutr. divitiae); *οὐραν-ιο* (caelestis), ezen tőtől: *οὐρανός* (caelum). — A szanszkrit *tav-ja* képzőnek a görög *τεο*, azaz: *τερ-jo* egészen megfelel, p. o. *δο-τέο*, szkr. *dā-tav-ja*, gyök: *da* (dare) stb.

Egyszerű adjectivumi képzések *io*-val a latin nyelvben nem oly gyakoriak mint a görögben, p. o. *rég-io* (rex), *augur-io* (augur), *égreg-io* (grex), *patr-io* (pater) stb. — Az *o*- és *a*-n végződő tök önhangzója a *ja* vagy *io* képző előtt itt is nyomtalanul elvesz, p. o. *lúd-io* (tő: *ludo*-), *luc-rio* (tő: *lucro*-), *Serv-io* (tő: *servo*-); *nox-io* (tő: *noxa*-), *public-io* (tő: *publica*- czölöp) stb. — A latinban igen gyakran csatlakozik ezen képző a fentebb eléadott *tör* képzőhöz,

melyből azután *tório* lesz, p. o. *accusa-tório*-, *adula-tório*-, *ama-tório*-, *uxório* (*uxór*-, nagyon valószínű, hogy ebben is *tór* képző van, épen úgy mint *sorór*-ban, melytől hasonló módon képeztetik *sorório*). Az *io* képző a *tríc*-kel származtatott nőnemű szókhoz is járúlhat, p. o. *nutricio*- (*nutrix*), *obstetrício*- (*obstetrix*).

Mindezekon kívül még számosak a latinban az *oly* képzések, melyekben *io* mint másodrendű képző foglaltatik :

a) *ário*, melylyel a latinban rendkívül sok szó van képezve. Mi az eredete ezen képzőnek, arról a nézetek nagyon különbözők, s végre is abban kell megállapodnunk, hogy vagy *ari* + *io*-ból keletkezett, vagy pedig régiebb *asio*-ból lett, vagy végre mint önálló képző lépett fel a latin nyelvben (v. ö. Corssen, Beiträge, 337. l.). Ilyenek: *advers-ario*-, *aer-ario*-, *agr-ario*-, *aliment-ario*-, *alt-ario*-, *columb-ario*-, *laque-ario*- stb.

b) *cio* vagy *tio*, hogy ezen utóbbi írásmódnak is némi-nemű alapja van, pl. a tulajdonnevekben mint: *Domítio*- (mely bizonyára *domito*- megszelidített, megzabolázott alakhoz tartozik), nem lehet tagadni, a legtöbb esetben azonban *cio* az, mely etymologiailag egyedül helyes lehet, s a helyette gyakran iratni szokott *tio*, csak az amazzal egyenlő kiejtés hibás megszokásának tulajdonítható. Így írtak pl. *secius* helyett még a nyelv jobb korában is *setius*-t, holott pedig ezen szó a görög ἑσσον (ebből: ἑσιον)-nal egy és ugyanazon szó. Ezen *cio* képzőt rendszeren *i* önhangzó előzi meg, p. o. *aedilicio*- (*Aedilis*-t illető), *canalicio*- (*canali*-), *cathedralicio*- (*karszék*-hez tartozó), *éricio*- (ettől: *ér*- vérszopó), *lánicio*- (*lána*- gyapju) stb. Különösen szereti a latin nyelv ezen *cio* képzőt a *to*-val képzett participium alakjaihoz csatolni, melyekben megjegyezni való a megelőző *i* önhangzó hosszúsága, p. o. *suppositício*- (helyére tett), *surrupció*- (ellopott), *adoptáció*- (örökbe fogadott), *conductício* (*kibérelt*), *deditício*- (magát föltétlenül megadott) stb. Az *i* hosszúsága megvan ezen névtőben is: *novício*-, melynek alapjául mindenek előtt *novio*- vehető fel, s csak azután az egyszerű: *novo*-, épen úgy mint a szanszkritban, hol *navja* és *náva* tőalakok hasonló viszonyban állanak egymáshoz. E szerint *novício*- épen úgy jött létre *novicio*-ból mint pl. *tibícen*, ebből: *tibícen*, tehát nagyon valószínű, hogy a szóban levő *tício*- másodrendű képző is úgy állott elé, hogy *cio* oly *tio*-n végződő szókhoz kapcsolattott, melyek már *to*-n végződő participiumaikhoz közvetlenül *io*-t vettek föl. — Ezen *tício*-

nak a görög nyelvben *τικο* képző felel meg, p. o. *διδασκικό-, θρεπτικό-*; épen így felel meg *ειο*-nak a görögben *κο*, p. o. *βασιλικό- (βασιλεύ-), κελκικό- (κύκλο-)*, mely előbbieket hasonló módon mint a latinban *το*-n végződő participiumokra utalnak, s melyekkel a Gelliusnál előforduló *mātuâtico-* (kölcsonzött), képzésre nézve egészen megegyez.

c) *ειο*, ebből később épen azon a módon mint fentebb az *e*-ige-ragozáshoz tartozó szóknál láttuk *έο*, azután az *e* megrövidülésével *eo* lett, mely képző a latin nyelv virágzó korában volt leghasználatosabb, p. o. *aereo-* (aereus érczből való), *arboreo-* (arboreus), *aureo-* (aureus), *argenteo-* (argenteus), *consanguineo-* (consanguineus) stb. — A görög nyelvben is igen korán ment át az *ειο* képző *εο*-ba; már Homerusnál gyakoribb ez mint amaz, sőt némelyeknél mind a két alak előfordul; p. o. *αιγειο* és *αιγειο* (*αιγ*-kecske), *βορειο* és *βορειο* (*βορ*- ökör), *χρυσειο-* és *χρυσειο-* stb.

d) *neo* *), mely a görögben is megvan, s a latin képzéssel tökéletesen megegyezik, p. o. a homerusi *φηγίνο*-nak a későbbi nyelvben egy gyéren használt mellékalakja van: *φηγινο-*, mely a latin

*) Hogy jött létre ezen képző, arról a vélemények nagyon különbözök. Kuhn (Zeitschr. f. vergl. Spr. II. 319. III. 158. l.) azt hiszi, hogy *eo, neo, no* képzők a szanszkrit *maja* képzőből az *m* nek *n*-be való átmenete által lett, tehát a szkr. *ajás-maja-s* szerinte egészen megegyez a latin *aheneus*-szal. Ezen tanítást azonban Corssen (Beiträge, 258. l.) kétségbe vonja, s azt állítja, hogy *ah-enu-s* vagy *ah-neu-s*, umbr: *ah-es-ne-s* nem jöhetett létre egy itáliai *ah-es-meu-s* vagy szkr. *ajás-maja-s* alakból, mert ha a szó belsejében *s* következő *m*-mel összetalálkozik, akkor a sziszegő hang a folyékonyhang elől egyszerűen kiesik, de az *m* maga változatlanul megmarad. Így lettek pl. következő ó-latin alakokból: *casmena, resmus, dumosus* a közönséges: *Camena, remus, dumosus* alakok. Következésképpen a szanszkrit *ajás-majas*, ó-lat. *ahesmeu-s*-ből a latin hangtan szabályai szerint csakis *ah-e-me-u-s* lehetett, de *ah-e-neu-s* sohasem. Ha továbbá összevetjük a *no* és *neo* képzéseket, az *eo*-val képzett szókkal, nem lehet elgondolni, hogy miért csonkult volna el ezekben a szanszkrit *maja* a latinban *eo*-vá, míg ellenben az ilyenekben: *ebur-neu-s, quer-neu-s, neo*-vá lett. Legjobb tehát azt mondani, a mit Pott (Etym. Forsch. II. 502. 503. l.) mond, hogy t. i. *eo* a szanszkrit *éja*-nak felel meg, melynek a latinban következő alakjai lehetnek: *aeio, eüo, eio-, aio-, aeo-, éo-, éo-, io, p. o. Ann-aeiu-s, Sabin-eiu-s, Ann-eio-s, Ann-aeu-s, Ann-éu-s, Ann-éo-s, Ann-iu-s* (v. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. V. 88—93. l.) Ha már mostan a következő szókát:

<i>ebor-eu-s, ebur-nu-s</i>	<i>ebur-n-eu-s</i>
<i>aer-eu-s, ahe-nu-s</i>	<i>ahe-n-eu-s</i>
	(umbr. <i>ahes-ne-s</i>)
<i>fag-eu-s</i>	<i>fag-i-n-éu-s</i>

fâgineo (tölgyfából való)-val egészen azonos. — Ilyenek továbbá a latinban: *aeneo*- vagy *ahéneo*- (*aes* = szkr. *ajás*), *eburneo*- vagy öszszevonva *eburno*-, *saligneo*-, vagy *saligno*- (füzfából való) stb. Néha ezen *neo*-t egy más képzőelem, t. i. *g* előzi meg, mely, mint az épen felhozott *saligno*- szóban (ezen tőalaktól: *salic*-) látható, egy régi *k*-ra mutat vissza; épen úgy ezekben: *oleâgineo*- vagy *oleâgino*-, *tiliâgineo* (*tilia* hársfa) stb. Sajátságosak az ilyenek: *ultrôneo*- (*ultrô*), *udôneo*- stb. Megjegyezni valók itt különösen azok a képzések, melyekben a *neo*-t egy *â* előzi meg, úgy hogy egy külön saját jelentéssel bíró *âneo* képző áll elé, p. o. *circumforâneo*- (*foro*-), *consentaneo*-, *mediterrâneo*-, *supervacâneo* stb. — Az *eo* képzőt azonban *n*-n kívül még *c* is gyakran előzi meg, mely kétségkívül nem egyéb mint az elavult *ka* képző maradványa; az ekként létrejött *ceo* képző azután a tőalakhhoz rendszeren egy hosszú *â*-val kapcsoltatik, p. o. *ampullâceo*- (*ampulla* = palaczk), *argillâceo*- (*agyagnemü*), *gallinâceo*- stb.

e) *ion*, mely képzőben nem elül, hanem hátul áll a *nasalis*, s mely előtt a megelőző *o* (eredetileg *a*) mindig hosszú, p. o. *centuriôn*- (egy *centuria* parancsnoka), *curiôn*- (egy *curiának* feje), *decuriôn*-, *respertiliôn*-, *histriôn*- (*színész*) stb.

Ezen névszók mind hímneműek, de a nőneműek száma még nagyobb, p. o. *legiôn*-, *regiôn*-, *opiniôn*-, *religiôn*- stb. — Említhetők végre még az oly képzések is, melyekben *io* megelőző *tôr*, *môn* és *cîn* képzőkhöz csatlakozik, milyenek: *adjutôrio*-, *auditôrio*-, *deversôrio*-; *gaudimônio*-; *matrimônio*-, *vadimônio*-; *latrôcinio*-, *putrôcinio*-, *ratiôcinio* stb.

Az eléadottakból kitűnik, hogy a latinban igen sok szó képeztetik az eredeti *ja* segítségével, de a participium necessitatis-nak egészen más képzője van, t. i. *endo*, elavult *ondo*. Ezen igetökből származtatott névszónak a régi grammaticusok különbnél különbéle elnevezéseket adtak, milyenek: *participale* (Prisc. VIII. p. 409. H), *participalis modus* (Diomed. 1. p. 342. K.), *participium futuri* (Pompej. Com. Art. Don. p. 361. 362. 366. L.), *adverbium* (Charis. II. p. 169. K.), *supinum* (Charis. II. p. 169. 171. K. Prisc. de XII. vers. Aen. X. 189. p. 505. K.), *gerundi modus* (Diom. I. p. 356. K.

egymással összehasonlítjuk: lehetetlenség, hogy azt ne következtessük, miszerint *neo* képzőben *no*+*eo* épen úgy vannak egymással egyesítve, mint *moment-an-eu-s*, *spont-an-eu-s*, *consent-an-eu-s*, *supervac-an-eu-s* stb. tulajdonságnevekben *ano* és *eo* képzők.

Macrob. De diff. et societ. p. 749. Z. Pomp. Com. Art. Don. p. 265. 275. L.), *verbum gerundi* (Cledon. p. 1873. P. Serv. A. Gr. p. 510. Verg. Mar. Mai, Class. auct. V. p. 146), *gerundium* (Prisc. VIII. 409. H.), *modus gerundivus* (Serg. A. S. Don. p. 1188. P.). Hogy azután ezen sok elnevezés közül a homályos értelmű *gerundium* maradt használatban, az csak Priscian a több grammaticusok felett való tekintélyének tulajdonítható. A gerundivumnak a gerundiumtól való elválasztása új találmány, mint szintén a futurum participii passivi-féle elnevezés is, mely a dolog lényegét épen nem, az általunk használt participium necessitatis pedig csak részben jelöli. A mi ezen alak írásmódját illeti, arról, a mint tudjuk, grammaticusaink azt tanítják, hogy *endu-s* a classicus korszak, *undu-s* pedig a régi korszak elavult alakja. — Annyi bizonyos, hogy *u* önhangzó általában régibb *e*-nél, de ezen alakban az átalakulás oly korán történt, hogy a legrégebb nyelvemlékek is az újabb alakot mutatják fel. Már az „Epistula consulum ad Teuranos de Bacchanalibus a. u. c. DLXVIII” ez áll: De Bacchanalibus quei foederatei esent ita *exdeicendum* censuere (Inscriptiones latinae antiquissimae, I. ed. Theodorus Mommsen, 196. 3.), ellenben a „Lex repetundarum a. u. c. DCXXXIvel DCXXXII” ez áll: . . . ubei ioure *deicundo* pracesse solent (u. o. 198. XXXI.). Ezen ingadozás az egész köztársasági s császársági korszakon át végig vonúl, minek bizonyságául szolgáljon egy a legközönségesebb part. necessitatis-nak következő rendben történt használata:

faciundus.

a. u. c. 631/2 *faciundai* Corp. Inscr. Lat. I. 198. LIII.

650 *faciundum* ibidem 568.

676/94 *faciundum* ib. 592.

714 *faciunda* Inscript. regni Neapolitani Latinae 4221.

762 *faciundum* Gruter 176, 2.

888 *faciund.* Orelli 1280.

faciendus.

a. u. c. 568 *faciendam* Corp. Inscr. Lat. 196, 26.

656 *faciendum* ib. 569.

anteann. 683 *faciendos* ib. 572.

790 *faciend.* Orelli 690.

894 *faciendum* Gruter 155, 4.

964 *faciend.* Renier Inscr. de l' Alg. 1429.

1121/8 *faciendam* Orelli 6509.

A felszámolt példákban tehát kitűnik, hogy épen úgy lehet mondani *faciendus* mint *faciendus*, csak az *u*-töknél nem fordul elé ez utóbbi alak, tehát csak: *statuendus* és nem: *statuendus*. Azt sem lehet tagadni, hogy az archaismus korszaka oltá az *endus* a legtöbb igékben gyakrabban fordul elé mint *undus*, s épen ezen szempontból kiindulva tanítja Marius Victorinus: *agendum, cedendum, capiendum, faciendum* per *e* potius quam per *u*, de már Probus következő szavaival: *sunt vocabula, quae e litteram et in u litteram convertant, ut puta capiendus et capiendus et cetera talia*, — mindkét alak jogosultságát elismeri. Az *endus* és *undus* végzetek tehát nem elavultak, s ha van elavult alakja ezen képzőnek, az csak *ondu-s* lehet, mely e két szóban: *faci-onda-m, vere-c-ondu-s*, fenn is maradt. — Az *ondo, undo, endo* *) latin képző megfelel a görög *w-do*, szkr. *an-da, un-da* képzőknek, ezekben: *φρυ-iv-δα*, lat. *frig-en-da, φρυ-iv-δα*, lat. *fugi-en-da*, szkr. *žar-and-a-s* (elgyengült), gyök: *žar* (öregedni), *čaj-an-da-s* (alvó), gyök: *çi* (fekünni, aludni). A képző alkatrészei a latinban: *ôn*, görögben: *w*, szanszkritban: *an*, p. o.

*) Mi módon jött létre ezen képző, arra nézve a vélemények különbözök. Bopp (Conjugationssystem, 115. l.) még 1816-ban azt tanította, hogy ezen képző a part. praesens activi *ont, unt, ent, nt* képzőknek *o*-val való tovább képzése, s ezen véleménye mellett mindvégig megmaradt (v. ö. Vergl. Gramm. III. 183. l. 2. kiadás). — Ezen tanítást Meyer Leo (Zeitschr. f. vergl. Spr. 1857, 373. l.) egészen elvetette, s azt állította, hogy a képző *ana-twa* kettős képzőből áll; ezen véleményétől azonban 1863-ban egészen elállott, s Bopp tanítását vallotta egyedül helyesnek (v. ö. Vergl. Gramm. II. Band, 1. Theil, 91. l.). Pott ellenben (Etym. Forsch. II. 521. 2. kiadás) ezen tanítást egészen hibásnak, értelem és külalakra nézve egyiránt meg nem állhatónak nyilvánítja, s Aufrechtel együtt a képző első részének (*on, un, en*) alapjául a szanszkrit *ana-t* veszi föl, melylyel a szanszkritban semleges nemű elvontnevek képeztetnek, és a melynek az ó-németben az infinitivus végzete *an*, új-német *en* egészen megfelel, p. o. szkr. *bhand-ana* (kötés), gót *bind-an*, ó-ném. *bint-an*, új-ném. *bind-en*. A második rész alapjául *do* képzőt veszik föl, melynek segítségével latinban számtalan tulajdonságnév képeztetik, p. o. *tar-du-s, sur-du-s, nu-du-s; vali-du-s, avi-du-s, palli-du-s* stb., s szerintök pl. *stupē-n-du-s* és *stupi-du-s* ugyanazon egy *do* képzővel van származtatva. Curtius (Grundz. d. griech. Etym. 592. l.) *on-do* képzőt a szanszkrit *an-ja*-ból igyekszik származtatni, s Schleicher ezen tanítást (Compend. d. vergl. Gr. II. 351. l.) magáévé teszi; szerintök az *an-ja* tőalakja: *an-ja* a latin nyelvben egy *d*-nek a *j* elébe való fölvételével először is *an-dja* lett, mint a későbbi korban *Maius*-ból *Madius*, azután pedig a *j* kiesett épen úgy mint *minus*-ban.

lat. *lig-ôn*- (kapa), gör. *τελγ-iv* (irigy ember), szkr. *raġ-an* (király), továbbá a lat. *do*, gör. *δο*, szkr. *da*, p. o. lat. *frigi-du-s*, gör. *κρύβ-δα* (tőalak: *κρύβ-δο-*), szkr. *bhar-an-da-s* (úr, uralkodó), ezen gyöktől: *bhar* (megtartani, táplálni). — A latin *ondo*, *undo*, *endo* képző többnyire igetökhöz, de ezeknek analogiája szerint névtökhöz is járulhat; jelentése háromféle lehet: tárgynevi, a *ti-ôn*-nal képzett névszók értelmében, p. o. *Quid tibi hanc curatioſt rem?* (Plaut. Amph. 519.); igei, p. o. *Hercle, opinor, mi advenienti hac noctu agitandumſt vigiliis* (Plaut. Trin. 869); tulajdonságnevi, p. o. *decemvir ſtitiſibus iudicandis*. Ebből látható, hogy a gerundivumot képző *undo*-ban a szükségesség fogalma eredetileg nincs meg, sőt a szanszkritből az is kitűnik, hogy ezen képzőnek magában véve sem cselekvő, sem szenvedő jelentése nincs, p. o. ezeknek: *kar-an-ďa-s* (sértő), *var-an-ďa-s* (betakaró) jelentése cselekvő, ellenben ennek; *bhâ-r-an-ďa-s* (félelmes = timendus) szenvedő. Helyesen határozza meg Schoemann valamint a gerundium úgy a supinum jelentését is eme szavakkal: „Beide drücken zunächſt nur die Thätigkeit als eine verwirklichte oder zu verwirklichende aus, und ob der dabei angegebene Gegenstand der ausübende oder der erleidende sei, iſt nur aus der Beſchaffenheit der Thätigkeit und des Gegenſtandes zu erkennen.“

Íde sorozhatók a *c-un-do*-val, *bu-n-do*-val képzett névszók is, melyeknek: *rubi-c-un-do*-, *fa-c-un-do*-, *fe-c-un-do*-, *vere-c-un-do*-, *ju-c-un-do*-, *ira-c-un-do*-; *furi-bu-n-do*-, *mori-bu-n-do*-, *freme-bu-n-do*- stb. Ezeket elemezni következőleg lehet: *rubi-c-un-do*-, itt először is az igetökhöz: *rubé* járult *co* képző, épen úgy mint ebben: *pu-ďi-cu-s*, ettől: *puďé*, az *é* azonban *ĭ*-be gyengült, mint pl. ezekben: *algĭ-du-s*, *calĭ-du-s*, *frigĭ-du-s*, ezektől: *algĕ-re*, *calĕ-re*, *frigĕ-re*, tehát *rubi-co*-, ezen tőalak ismét *on*-nal képeztetett tovább, így: *rubi-c-on*-, s ezen alak megvan a *Rubi-co-n* folyó nevében; végre hozzájárult *do*, s így lett *rubi-c-un-do*. Épen így *furi-bu-n-do*- stb., csak hogy ezekben a *bu* képző *fu* gyöktől (szkr. *bhú*) származik, épen úgy mint az *a* és *e*-igetökhöz tartozó verbumoknak imperfectuma és futuruma. Ez az oka annak, hogy Vossius a *bundu-s*-szal képzett névszókat egyenesen az imperfectumból származtatja, p. o. *errabundus*, ettől: *errabam*, *vagabundus*, ettől: *vagabar*, *gemebundus*, ettől: *gemebam* stb. —, mit azonban már maga az értelem sem enged meg, mivel *gemebundus* pl. nem azt teszi „qui gemebat“, hanem ezt: „gemens“.

9. Eredetileg részesülői képző: *ra*.

A szláv nyelvben *la*, eredetileg *ra* képzővel minden igetből lehet participii perfectum activi-t képezni, a több árja nyelvekben ennek csak némi-nemü nyomát lehet találni, p. o. szanszkr. *rudhi-ra*, gör. *ῥυθ-ῥό-*, lat. *rub-ro-*, szláv *rŭd-rŭ* (vörös lett), gyök: *rudh* (rubescere). A latinban *ra* képzővel származtatott tulajdonságnév igen sok van, ilyenek: *glab-ro-* (kopasz), *acro-* (éles), e helyett azonban *acri-* van használatban, *aegro-*, *âtro-* (fekete), *câro-* (kedves), *clâro-*, *crêbro-*, *gnâro-*, *i-gnâro-* stb.

* * *

Eddig az oly részesülőket tárgyaltuk, melyeknek functiójuk tulajdonságnevi; lássuk mostan az olyanokat is, melyek mint tárgynevek lépnek föl a nyelvben. — Mindenek előtt megjegyezni való, hogy nagyon valószínű, miszerint az árja ős nyelvben oly gyökök is vannak, melyek egyszersmind igetők is lehetnek, mint pl. *bhar* (ferre), *vid* (videre), *judh* (pugnare), s mint ilyeneknek nomen actionis et agentis functiójuk is van. Vannak ugyanis olyan névtők, melyek — legalább látszólag — vagy tiszta igegyökökből állanak, vagy pedig a gyökökhöz csatolt *a*, *nu* stb. képzőkből. A szanszkritban az infinitivus, mely egyenesen a gyökből képeztetik, úgy szerepel mint nomen actionis vagy agentis, p. o. *drç*, dativus: *drç-é* (videre), *sad*, dativus: *â-sad-é* (considerare). Az oly *a*-n végződő névtők használata is gyakori, melyek egyszersmind igetők is lehetnek, p. o. *bhava* (nomen actionis) existentia, origo; 3. személy sing. praesentis: *bhava-ti* gyök: *bhu* (feri, esse). Az ilyen nomen actionis dativusának infinitivusi functiója van, p. o. *bharâja*, accusativusának pedig gerundiumi, p. o. *gamañgamam* (semper eundo), ettől: *gama*, gyök: *gam* (ire). Ilyen nomen agentis pl. *plava* (navis), praesens: *plava-té*, gyök: *plu* (natare). A *nu*-val képzett névtők is ide tartoznak, mivel egyszersmind jelenidői tőalakok is lehetnek, p. o. *tanu* (mint adject. = tenuis, mint subst. fem. = corpus), jelenidő: *tanu-mas*, gyök: *ta*, *tan* (extendere) stb.

A latinban ide sorozhatók az ilyenek: *lúc*, elavúlt *louc* (lux), gyök: *luc*, eredetileg *ruk*, *vóc* (vox), gyök: *voc*, *rég* (rex), gyök: *reg*; épen így *ju-dic* (judex), gyök: *dic*, *con-jug* (conjux), gyök: *jug*; ezek: *fid-o* (fidus), gyök: *fid*, *jug-o* (jugum), gyök: *jug*, eredeti

a képzővel vannak képezve. — Épen így képviselheti a szanszkritban a *ti*-vel képzett tárgyneveknek is némely *casusa* az infinitívust és gerundiumot, p. o. ezen nomen agentisnek *juc-ti* (junctio), gyök: *juṣ* (jungere), dativusa: *juk-tajé* úgy szerepel mint infinitívus, ez pedig: *sam-cru-tja* (casus instrumentalis), ezen gyöktől: *gru* (audire) úgy mint gerundium. Mint másodrendü képző *tā-ti* is épen azon functióval bír, melylyel az egyszerű *ti*, p. o. *sarva-tā-ti* (το πᾶν), ettől: *sarva* (omnis.) — A latinban az első rendü *ti* képzővel származtatott szavakban a mássalhangzói tőknek az *i*-tökkel történt összevegyülése következtében ezen képző *t*-vé rövidült, p. o. *do-ti* (dos), gyök: *da* (dare), *men-ti* (mens), gyök: *men* (cogitare), *morti* (mors), gyök: *mor* (mori). — A latinban mint nomen agentis szerepel a *ti* képző ezen névszóban: *po-ti*, nom. sing. *po-ti-s*, szkr. *pa-ti* (úr), gör. *πόσι* (v. ö. a *poti*-val összetett: *com-po-ti*, *impoti* szókat). — A latin nyelvben ezen képző rendszeren *ôn*-nal van tovább képezve, mely azután elvont-neveket képez, p. o. *sta-ti-ôn*-, *colli-si-ôn*- (e. h. *collid-ti-ôn*-) stb. — A *ti* képzőnek egy másik tovább képzése *tio* neutr., *tia* fem., mindkettő többnyire másodrendü képző, mely *o*-val (eredetileg *a*-val) van tovább képezve, p. o. tő: *servi-tio*, ezen tőtől: *servo*-, de: *in-i-tio*, ezen gyök és igetőtől: *i* (ire), *justi-tia*, ettől: *justo*- (töbéli végőnhangzó másodrendü képzők előtt és összetételben rendszeren *i*-be gyengül); *duri-tia* és *duri-tie*-, ettől: *duro*-, *avari-tia*- és *avari-tie*-, ettől: *avaro*-, *molli-tia*- és *molli-tie*-, ettől: *molli*- stb.

Igen gyakori képző továbbá a latin nyelvben a *ti*-vel összetett *tāti*, mely mindig nőnemü névszókat képez, s rendszeren tulajdonságnevekből képez állapotot jelentő elvont-neveket, p. o. *duri-tāti*-, ettől: *duro*-, *vetus-tāti*-, ettől: *vetus*; *veri-tát*-, *ebrie-tát*-, *facilitát*- stb. Ezen képző mellékalakja: *tū-ti*, mely valamint amaz *ta+ti*-ből, úgy emez *tu+ti*-ből van összetéve, p. o. *senec-tūti*-, ettől: *senec* (senex), *vir-tūti*-, ettől: *viro*-. Sőt olyan névszók is vannak, melyek mind a két képzőt fölvehetik, p. o. tő: *juven*, ebből lehet: *juven-tāti*- és *juven-tūti*-, tő: *tempes* (tempus), lesz: *tempes-tāti*- és *tempes-tūti*-. Libri augurum — mondja Varro Ling. Lat. VII. 51 — pro tempestate *tempestutem* dicunt supremum augurii tempus. A *tāti* összetett képző alkatrészei ezek: 1) *tā*, mely úgy a latinban mint a görögben sőt a szanszkritban is gyakran elvontneveket képez, p. o. *juven-ta*, *senec-ta*, *vindic-ta*, a görög nyelvben az *á* átment *η*-ba,

p. o. ἀρε-τή γενε-τή, πινυ-τή, a szanszkritban épen úgy van mint a latinban, p. o. *sama-tā*, ettől: *sama* (egyenlő). 2) a nőnemű névszókat képző, *ti*, mely hasonlóképen úgy a latinban mint a több rokonnyelvekben elvontneveket képez, p. o. *ves-tis*, *pes-ti-s*, *mes-si-s* (e. h. *met-ti-s*) stb. Megjegyezni való azonban ezen összetett képzőre nézve az, hogy utolsó alkatrészében az önhangzó már a szanszkritban sem mindig fordul elé, p. o. *upara-tāt* (*upara-* szomszéd), *daiva-tāt* (isteni tisztelet) stb., a görögből pedig egészen kiveszett, úgy hogy a képző alakja csak *τητ* vagy *τᾶτ*, p. o. *νέρο-τητ* = *novitāt* (ettől: *νέρο* = *novo*), *λείο-τητ* = *levi-tāt*-, *βραχύ-τητ* = *brevitāt*- stb. — A latinban pedig azonkívül, hogy itt is rendesen megcsonkúlva fordul elé, még az előtte álló tőönhangzót is csaknem mindig *i*-be gyengíti, a honnan itten az általa képzett névszók végzete *itāt*, p. o. *acerbitāt*-, ettől: *acerbo-*, *aequalitāt*-, ettől: *aequali-*, *atrocitāt*-, ettől: *atroci*, sőt ha a névtő mássalhangzón végződik, akkor rendesen az *i*-tökbe megy át, p. o. *auctori-tāt*- (tő: *auctōr-*), *hérédi-tāt*- (tő: *heréd-*) stb. — Az *io*-n végződő névtők a *tāt* képző előtt az *o*-t elgyengítik *e*-be, hogy az által két egyenlő önhangzó összetalalkozása elhárítassék (*dissimilatio*), p. o. *anxie-tāt*, ebből: *anxio-*, *ebrietāt*-, *pie-tāt*-, *proprie-tāt*-, *satie-tāt*- stb. — Megtörténik azonban az is, hogy a mássalhangzón végződő tők a nélkül, hogy az *i*-tökbe mennének át, veszik fel ezen képzőt, p. o. *vetus-tāt*-, ettől: *vetus*, tő: *veter-*, *venus-tāt*-, ettől: *venus*, tő: *vener-*, *hones-tāt*-, ettől: *honus*, *honor*; *tempestāt*-, ettől: *tempus*, tő: *tempor-*; *majestāt*- (méltóság), ettől: *májós* nagyobb; *eges-tāt*-, e h. *egēt-tāt*- (tő: *egēt-*) stb. Végre az is megtörténik, hogy a megelőző önhangzó egészen kiesik, p. o. *liber-tāt*-, tő: *libero-*, *facul-tāt*-, tő: *facili-*, *simul-tāt*-, tő: *simili-*, *aetāt*-, e h. *aevi-tāt*-, ettől: *aevo-*, *aestāt*-, e h. *aesti-tāt*-, ettől: *aestu*-hőség. Az is megjegyezni való itten, hogy *tāt* mellékalakjával *tūt*-tal az egész latin nyelvben csak öt szó van képezve: *juven-tūt*-, tő: *juven-*, *senec-tūt*-, tő: *senec-*, *vir-tūt*-, tő: *viro-*, *servi-tūt*-, tő: *servo-*, és az elavúlt fentebb említett *tempes-tūt*-, ettől: *tempus*, tő: *tempör*-, hogy azonban eredetileg ez is *tūti* és nem *tūt* volt, mutatja a Plautusnál eléforduló *servitūti-um*.

Ezen képzőhöz számítható *tūdon* összetett képző is. Nyelvtörténeti szempontból nevezetes azon körülmény, hogy ezen képzővel származtatott névszókat a régibb auctorok jobban kedvelik mint a későbbiek, alkalmasint azért, mert a későbbi korban az ezen

képzővel származtatott szók közül számosan elavultak s részben a használatból is kieseztek, ilyen képzések: *anxi-tu-d-o*, *albi-tu-d-o*, *clari-tu-d-o*, *ari-tu-d-o*, *cari-tu-d-o*, *casti-tu-d-o*, *celebri-tu-d-o*, *dulci-tu-d-o*, *duri-tu-d-o*, *firmi-tu-d-o*, *gracili-tu-d-o*, *gemini-tu-d-o*, *hilari-tu-d-o*, *honesti-tu-d-o*, *inepti-tu-d-o*, *leni-tu-d-o*, *maesti-tu-d-o*, *orbi-tu-d-o*, *suavi-tu-d-o*, *saevi-tu-d-o*, *severi-tu-d-o*, *sancti-tu-d-o*, *tardi-tu-d-o*, *temeri-tu-d-o*, *vani-tu-d-o*, *vasti-tu-d-o*. Ezen képzések helyébe a nyelv arany korában nagyrészen *tât*-tal képzett névszók léptek, p. o. *anxie-ta-s*, *clari-ta-s*, *casti-ta-s*, *celebri-ta-s*, *duri-ta-s*, *firmi-ta-s*, *gracili-ta-s*, *hilari-ta-s*, *hones-ta-s*, *lenita-s*, *orbi-ta-s*, *suavi-ta-s*, *saevi-ta-s*, *severi-ta-s*, *sancti-ta-s*, *tardi-ta-s*, *temeri-ta-s*, *vani-ta-s*, *vasti-ta-s*, részben pedig más képzések, milyenek: *inept-ia*, *miser-ia*, *maesti-t-ia*, *canti-ies*, *duri-t-ies*, *dulce-do* stb. Általában különösen a régi költők nyelvében gyéren jönnek oly *tât*-tal képzett szók elé, melyek helyébe a későbbi korban *túdon*-nal képzett szók léptek volna, milyenek: *magni-ta-s*, *pulchri-ta-s*, *soli-ta-s*, *simili-ta-s*, ezek helyett: *magni-tu-do*, *pulchri-tu-do*, *soli-tu-do*, *simili-tu-do*. Ezen *túdon* képző többnyire tulajdonságnevi tőalakokhoz járúl, s még az ilyenek is: *consue-tu-d-o*, *mansue-tu-d-o*, *hebe-tu-d-o*, *sollici-tu-do*, következő tulajdonságnevi tőalakoktól származnak: *consueto-*, *mansueto-*, *hebet-*, *sollicito-*, s eredetileg ezek helyett állanak: *consueti-tu-d-o*, *mansueti-tu-d-o*, *hebeti-tu-d-o*, *solliciti-tu-d-o*, s csak később az *i*-nek két foghang közül való kivetése után vonattak össze, mivel a latin nyelv két oly egymásra következő szótagnak, melyek ugyanazon mássalhangzóval kezdődnek, összetalálkozhatását kikerüli, épen úgy mint az összetételekben, p. o. *veni-ficium*, *stipendiu-m*, *cordoliu-m*, ezek helyett: *veneni-ficium*, *stipipendium*, *cordidolium*. Egyébiránt az is megtörténik, hogy *túdon* vagyis *túdin* közvetlenül igetökhöz csatoltatnak, p. o. ezekben: *vale-tu-d-o*, *habi-tu-d-o*, *ari-tu-d-o*, ezen igéktől: *vale-re*, *habe-ré*, *are-re*.

A képző itt következő alkatrészekből van összetéve: *tu+do+ôn*. Az első rész ugyanazon *tâ*, mely *tâti* és *tâti* képzők első részében is megvan; bizonyítja ezt ezen régi alak is: *negritu*, melyről Festus (165. l.) ezt mondja: *Negritu* in auguriis significat *nigritudo*, tehát nagyon valószínű, hogy az auguralis könyvek ezen alakjában épen úgy lett a *iuven-ta*, *senec-ta* stbiben meglevő *tâ* képző *tú*-vá, mint az ugyancsak ezen könyvekből fentebb idézett *tempestu-tem* szóban a *tú-t* létrejött *tât*-ból. A második rész (*do*) vagy ezen szkr.

gyökre: *dhā* (ponere), vagy pedig erre: *dā* (dare) vihető vissza, úgy hogy az oly adjectivumok, melyek e képző segítségével képeztettek, szigoruan véve compositák, p. o. *frigi-du-s*, *cali-du-s*, *palli-du-s* stb. Pott ezen tanítása (v. ö. Etym. Forsch. II. 114. 365. 482) annyival inkább elfogadható*), mivel régen eldöntött dolog az, hogy a latin nyelvben vannak oly adjectivumok, melyeknek képzői igegyökökre vihetők vissza, p. o. *ludi-cru-s*, *ala-cer*, *volu-cer* stb. a szkr. *kar* (facere), *salu-ber*, *fune-bri-s* stb. a szkr. *bhar* (ferre), végre *acer-bu-s* ezen szkr. gyökre: *bhā*, lat. *fu* vihető vissza. — A harmadik rész *ôn*, mely nem egyéb mint a szanszkrit *ân* képző, ezekben: *raġân* (király), *taksh-ân* (kőmives); a képző önhangzója *i*-vé gyengült az ilyenekben: *kâr-in* (faciens), *kâm-in* (amans) stb. A görögben ezen képzőnek következő alakjai fordúlnak elé: *av*, ebben: *τάλ-av*; *ov*, ebben: *κλύθ-ov*; *or*, ebben: *τέκτο-ov*; *er*, ebben: *ἄρσ-er*; *iv*, ebben: *τελχίν*, *θελγ-iv*. A latinban megvan némely igéktől származott névszókban, milyenek: *lig-ôn*- (nom. ligo kapa), *err-ôn*- (erro bolyongó), *ed-ôn*- (edo), *mand-ôn*- (mando), *con-bib-ôn*- (conbibo) stb. — Az eléadott három képzőből *tudôn*, *tudîn* következőleg állott elé: az összetett képző két utóbbi részéből először is az első *o* esett ki, s lett belőle *d-ôn*, azután a megmaradt *o* az obliquus casusokban *i*-vé gyengült, épen úgy mint *ôn* gyengült *în*-be ezekben: *turb-în*-, e. h. *turb-ôn*-, *virg-în*-, e. h. *virg-ôn*-, *marg-în*-, e. h. *marg-ôn*- stb.

A *ti* után következik *ni* képző, melynek épen az a functiója van a nyelvben, a *mi* a *ti*-nek, csak hogy gyéribben használtatik, tehát: *ti*: *ni* = *ta*: *na*, p. o. szkr. *glā-ni* (fatigatio, languor), gyök: *glā* (fatigari, languescere), az ilyen elvontneveknek a dativusban, épen úgy mint a *ti*-vel képzetteknek, infinitivusi értelme van.

A görög nyelvben ezen képző ritka, p. o. *μη-νι* (*μηνι-ς*, gen.

*) De azért nem fogadják ám el többen a nyelvtudósok közül. Bopp (Vergl. Gramm. III. 206. l.) azt tanítja, hogy az *ido*-val képzett adjectivumoknak, melyeknek jelentése cselekvő, *ta* képzővel származtatott participiumok felelnek meg, p. o. *sthi-ta-s*, (állva), *sup-ta-s* (alva), a görögben pedig az ilyenek: *στα-τό-ς*, *μν-ε-τό-ς*, *ἐπι-ε-τό-ς* stb. Benfey (Zeitschr. f. vergl. Spr. II. 226. l.) a *do* képzőt a szkr. *iva*-ból származtatja, s ez tanítványa Meyer Leo (ugyanott IV. 291. l.) magáévá teszi. A Kuhn-féle „Zeitschrift“ egy másik tanítása szerint az *id* a szanszkrit részesülői *ant* képzőből származik. Ugyancsak ezen folyóiratban (II. 226. l., VI, 291. l.) Benfey és Meyer *dôn*, *din*, képzőt a szanszkrit *ivan*-nal vetik egybe.

μήτι-ος ira), eredeti gyök: *ma* (cogitare), σπά-νι (penuria, inopia), gyök: *spa*.

A latinban a *ni* képző hímnemű szókat képez, ellentétben a szanszkrit s görög nyelvvél, melyekben a vele képzett névszók gyakran nőneműek, p. o. *amni* (amnis), *pâ-ni* (panis), gyök: *pa* (v. ö. *pa-sc-o*), *crî-ni*, *fû-ni*, *fî-ni*, *lê-ni*, *seg-ni* stb. A *ni* képző tehát *na* eredeti képzőből úgy állott elé, hogy az *a* elgyengült *i*-be; bizonyítják ezt különösen az olyan szók, melyeknek megfelelő alakjuk a görög és szanszkrit nyelvben megvan, p. o. σχοῖνο- = *fûni*, szkr. *agni* = *igni* stb. Az sem lehetetlen, hogy az oly szóknak, melyekben ezen képző az egyszerű nasalisszal kezdődik, mellék alakjaik lehettek, melyekben a nasalis előtt még egy más önhangzó állott, úgy hogy a képző eredeti alakja *ana* vagy *âna* lehetett; erre utalnak legalább a következő névszók: *ulna*, mely valószínűleg egy más, a görög ὠλένη-nek megfelelő teljesebb alakból van összevonva; ilyen továbbá *magno*, mely hasonlóképen egy elavult *maganano* (v. ö. gör. μεγαλο-) alakból van összevonva, ez pedig: *asino*, mely a hasonjelentésű *ôvo*-hoz tartozik, mutatja, hogy ez az utóbbi alak a teljesebb *ôvo* alakból jött létre; épen így áll a dolog evvel φάτινη, melynek a latinban *patina* felel meg, s megfordítva épen így viszonylik *colli-* a teljesebb görög κολωνό-hoz, mely latin alak tehát *colni-*, azután pedig a teljesebb *colôni* vagy *colini* helyett áll.

A *ni* képző után *tu* következik, mely hasonlóképen igeféle tárgyneveket képez. Ezen képző bizonyára eredeti, s valószínűleg eredetileg minden igéből lehetett vele nomen actionis-t képezni, mely egészen ragozható volt. — Ezen *tu*-val képzett szók a szanszkritban sajátágosan fejlődött jelentéssel bírnak, p. o. *rtu* meghatározott idő, időszak, szabály, *autu* a szövet behajtása (*vajati* szó), *gâtu* ének (*gâjati* énekel), *gâtu* menet, út stb. Közönségesen azonban az infinitivus képzésére használtatik ezen képző, mely azon változhatatlan rideg egyalakuságra, melyben mi az infinitivust képzelni megszoktuk, csak lassan-lassan jutott. A szanszkritban még a mondat különböző viszonyaihoz képest különböző infinitivust jelző casusok fordulhatnak elé, így pl. sing. dativus: *d âtavai* = *dare*, *kartâvai* = *facere*, *attavas* = *edere* (ettől: *ad-mi* eszem), *aitavai* = *ire* (*aimi* megyek), *pâtavai* = *defendere*, *mantavâi* = *cogitare*; továbbá a genitivus vagy ablativus, p. o. *sthâtaus* = *stare*, *aitaus* = *ire*, *kartaus* = *facere* stb; végre az accusativus, mely a ké-

sőbbi szanszkritban az infinitivust rendszeren képezi, p. o. *dātum* = *dare*, *stantum* = *praedicare*, *kartum* = *facere*, *pactum* = *coquere* st b. Az infinitivus ezen alakja oly szilárd, hogy csak az összetétel első részében — hol szükségesképen a tőalaknak kell állani — veszti el az accusativust jelző ragot, p. o. *bhanktu-kama* enni kívánás, de az egyszerű alak már *bhantum* enni.

Ezen infinitivusi alaknak egészen megfelel a latin úgynevezett supinumi alak, úgy hogy a szkr. *dātum*, *pactum* = lat. *datum*, *coctum*, *pātum* = *pōtum*, *jōtum*, *javitum* = *jātum* stb. — Hogy a régi grammaticusok ezen alaknak a *supinum* nevet adták, arra bizonyára ezen alaknak a part. perf. passivi-val való látszólagos hasonlósága szolgáltatott alkalmat, mi Priscian (VIII. 9. 49) eme szavaiból: *supina nominantur, quia a passivis participiis, quae quidam supina nominaverunt, nascuntur* — nyilván kitűnik. A *supinum* szó nem egyéb mint a görög *ὑπιον*, mely — mint tudva van — passivumot jelent, mivel ez az alanyt, mint a cselekvésnek alárendeltjét jelöli; azért választották pedig a *supinum*-ot passivum helyett, mivel amabban az elnevezés a jelentéssel nem áll oly egyenes ellentétben mint ebben; azt, hogy mit jelent a *supinum*, nem minden ember tudta, azt azonban, hogy jelentése legtöbb esetben cselekvő és nem szenvedő, mindenki észrevehette. A *supinum* jelentése tehát se nem cselekvő, se nem szenvedő, s épen azért, mivel egyik sem a kettő közül, a körülményekhez képest majd ez, majd amaz lehet; ő csak az ige által megjelölt cselekvés valószínűségét fejezi ki, a nélkül, hogy annak valamely meghatározott cselekvő vagy szenvedő alanyra való viszonyulását jelölné. Ha a cselekvés átható s a tárgy mellette ki van téve, akkor ez azon casusban áll, melyet az ige vonz, p. o. *cur te is perditum?* s ilyenkor a *supinum* jelentése cselekvő. Ha azonban a tárgy ki nem tétetik, akkor egyedül az összefüggésből lehet megtudni, hogy vajjon az oda gondolt tárgy a *supinum* által kifejezett cselekvéshez cselekvő vagy szenvedő viszonyban áll-e. Ha tehát pl. Martialisnál (XI. 8. 13.) egy nőszemélyről ez van mondva: *quoties placet ire fututum*, úgy világos, hogy ezt nem ezzel: *ut futuat*, hanem ezzel: *ut futuatur* lehet és kell feloldani, itt tehát lehet mondani, hogy a *supinum*nak szenvedő jelentése van. Épen ilyen jelentésben vétetik akkor is, ha mellette az alany *itur*-ral köttetik össze, p. o. *contumelia mihi factum itur* (Cato ap. Gell. X. 14.), mint szintén akkor is, ha az *itur* helyett infiniti-

vus áll, p. o. *mihī istaec videtur praeda praedatum iri* (Plaut. Rud. IV. 7. 16. l.) és: *reus damnatum iri videbatur* (Quintil. IX, 2. 88. l.) Ámde az ilyen szószerkesztés tévedésen alapszik, melynek gyökere nem annyira a supinum szenvedő alakú jelentésének használatában, mint inkább a személytelenül használtatni szokott *itur* vagy *iri* alaknak személyes használatában rejlik. Tudjuk ugyanis, hogy a fut. inf. passivi-t *iri*-vel szokták körülírni, mint azt is, hogy micsoda jelentést szoktak neki adni, hogy t. i. arról van szó, hogy a supinum által kifejezett cselekvés valószínűség. Ha a cselekvés átható, akkor a tárgynak mellette accusativusban kell állani, p. o. *scimus rem publicam perditum iri*, itt tehát a supinumnak cselekvő jelentése van. Épen ilyen a viszony akkor, ha az infinitivus helyett a személytelen *itur* áll, tehát ekkor is így kell mondani: *itur rem publicam perditum*, mint szintén a fentebbi mondatokat is így: *reum damnatum itur*, *contumeliam factum itur*, és: *reum damnatum iri videbatur*. Ezen tévedésbe a régiek bizonyára nem estek volna, ha a supinumnak szenvedői jelentést is nem tulajdonítottak volna.

A supinum *tu*-n végződő alakja, legalább jelentésére nézve, megegyezik a fentebb idézett *kartaus'* ablativusi alakokkal, melyet azonban még eddig tiszta ablativusi functióban nem találtak, hanem mindig előljárótól vonzatva, míg a latin *tu* végzetű supinum épen az előljáróval való összekötötést nem tűri. — Ablativusi természete ezen alaknak legjobban kitűnik akkor, ha mellette egy más elvont tárgyenevi ablativus egyenlő viszonyban áll, mint pl. Terentiusnál: *parvum dictu, sed immensum expectatione*, és Liviusnál: *pleraque dictu quam re sunt facilliora*. — Minthogy pedig az *u*-töknél a dativus ragja a töönhangzóba be is olvadhat: *ū=ui*, tehát a *tu*-val képzett supinumot is lehetne dativusnak tartani az oly tulajdonságnevek mellett, melyek dativust vonzanak, p. o. *jucundum cognitu atque auditu*, ezek helyett: *cognitui, auditui*. — Bopp azonban ezt elismerni nem akarja, mert véleménye szerint a *tū*-val képzett supinum többnyire mint ablativus limitationis tűnik föl, mint pl. a fentebbi példában: *dictu quam re facilliora* (v. ö. Bopp. Vergl. Gramm. III. 298. l.)

Ezen *tu* képzővel származtatott névszóknek a latin nyelvben igen nagy a száma, melyek többnyire az igének egyszerű fogalmát fejezik ki, de rendszeren úgy, hogy inkább a cselekvés eredményét, mint

magát az eleven cselekvést jelölik. Ezek között vannak olyanok is, melyeket igére visszavinni többé nem lehet, s jelentéseikre nézve is sajátosságosan fejlődtek, p. o. *portu-* kikötő, *acstu-* hőség (*αἶθρις*, felgyújtani), *artu-* tag, *gustu-* izlés (*γέσθαι*) stb. — Rendesen azonban elvont hímnemű névszók azok, melyek ezen képző segítségével létrejönnek, milyenek: *actu-* (actus), *coactu-*, *abscessu-* (e h. *abs-ced-tu-*), *accessu-*, *decessu-* stb., mi a görög nyelvben egészen másképen van, mert itt a *tv* képzővel mindig nőnemű szavak képeztetnek, p. o. *βρωτί-* evés, *άλυτί-* halom, *ἀσπαστί-* üdvözlét, *διωκτί* üldözés stb. — A latin nyelvben ilyen nőnemű képzés egy sincs, mert az igehatározói *noctu-*t nem lehet a *nocti-* tőalak mellékalakjának tartani, mint szintén semleges nemű képzés is mindkét nyelvben nagyon kevés, p. o. a görögben: *ἄστν-* város, vár, mely Homerusnál még *ῥᾶστν*, tehát a szkr. *vāstu* ház alakkal egyez meg, *πῆτν*-csira, utód; a latinban ilyen *artu-*, mely azonban rendesen hímnemű, *testu-* cserépedény, mely nem egyéb mint *testo-* mellékalakja, és végre *ossu-* (sőt: *osso-* is), ebből: *ostu-*, mely ismét nem egyéb mint a rendes *ossi-* = *osti-*, szkr. *asthi-* (de már a görögben: *ὄστίο-*) tőknek mellékalakja.

A *tu* képzőn kívül van még a szanszkritban egy másik képző is, mely hasonlóképen infinitivusi functióval bír: *as*, p. o. szkr. *žanas*, (genus) gyök: *žan* (gignere), *vač-as* (sermo), gyök: *vač* (loqui). Az ezen képzővel származtatott substantivumok jobbra neutrumok, de van masculinum is, p. o. *us'-as* (aurora), gyök: *us'* (ardere, splendere), sőt a régi nyelvben adjectivum (nomen agentis) is, p. o. *tar-as* (velox, fortis), e mellett: *tar-as* (velocitas, vis), gyök: *tar* (transgredi), *ap-as* (agens), e mellett: *ap-as* (opus) stb. — Az ilyen alakok a jelenidői tőtől származnak; ha a tő *a-n* végződik, akkor *as* helyett csak *s* áll, azaz a tőalak végönhangzója egyszersmind a képző önhangzója is; azok a jelenidői tők ellenben, melyek nem *a-n* végződnek, az egész képzőt fölveszik, s épen ezen alakok használatnak a dativusban úgy mint infinitivusok, p. o. *čī-vas-é*, ezen jelenidői tőtől: *čīva-*, sing. 3. sz. *čīva-ti-*, gyök: *čīv* (vivere), ellenben: *aj-as-é*, mert a jelenidői tő: *ai*, sing. 3. sz. *é-ti*, e h. *ai-ti*, gyök: *i* (ire). — A görögben, valamint a latinban is, a képző eredeti önhangzója elgyengül, és pedig amott *s* és *o*-ba, itt pedig *e* és *u*-ba. p. o. *μῆν-ες* (*μῆν-ος* animus, ira), gyök: *men*, eredetileg *man*; *γῆν-ες* (*γῆν-ος* genus), gyök: *γην*, eredetileg *gan* (gignere); *ῥῆπ-ες* (*ῥῆπ-ος*;

verbum), gyök: $\rho\epsilon\pi$, eredetileg $\nu\alpha\chi$ (loqui). Adjectivumok (nomina agentis) itt is képezhetők, p. o. $\psi\epsilon\upsilon\delta\acute{\epsilon}\varsigma$, nom. sing. masc. és fem. $\psi\epsilon\upsilon\delta\eta\varsigma$, neutr. $\psi\epsilon\upsilon\delta\acute{\epsilon}\varsigma$ (mendax), különösen az összetételben mint második tag szerepel gyakran az ily adjectivum, p. o. $\acute{\omicron}\xi\upsilon$ - $\delta\epsilon\rho\kappa$ - $\acute{\epsilon}\varsigma$ (acute cernens), gyök: $\delta\epsilon\rho\kappa$, eredetileg $\delta\acute{\alpha}\rho\kappa$ - $\omicron\mu\alpha\iota$, $\delta\acute{\epsilon}$ - $\delta\omicron\rho\kappa$ - α (videre), $\acute{\alpha}$ - $\lambda\eta\theta\acute{\epsilon}\varsigma$ (non latens, verus), e mellett: $\lambda\tilde{\eta}\theta\acute{\epsilon}\varsigma$ ($\lambda\tilde{\eta}\theta$ - $\omicron\varsigma$ oblivio), gyök: $\lambda\alpha\theta$ ($\acute{\epsilon}$ - $\lambda\alpha\theta$ - $\omicron\nu$ latere) stb. — Az ilyenekben $\acute{\alpha}$ - $\lambda\acute{\gamma}\theta\epsilon\iota\alpha$ (veritas), azaz: $\lambda\eta\theta\epsilon\sigma$ - $\iota\alpha$, $\acute{\epsilon}\nu$ - $\mu\acute{\epsilon}\nu\epsilon\iota\alpha$, ion. $\acute{\epsilon}\nu\mu\epsilon\nu\acute{\epsilon}\eta$ (benevolentia), ebből: $\acute{\epsilon}\nu$ - $\mu\epsilon\upsilon\epsilon\sigma$ - $\iota\alpha$, tőalak: $as\upsilon$ - man - as - $j\acute{\alpha}$ (v. ö. $\mu\acute{\epsilon}\nu$ - $\omicron\varsigma$, eredetileg man - as) $j\acute{\alpha}$ -val van az as képző tovább fejlesztve.

A latin nyelvben az ezeknek megfelelő képzések ezek: gen - us , elavúlt gen - os , szkr. $\acute{z}an$ - as , gyök: gen ; op - us , elavúlt op - os = szkr. ap - as ; $corp$ - us , gyök: szkr. $karp$; $foed$ - us , elavúlt $foid$ - os , gyök: fid stb. — Ezekén kívül ide sorozhatók még: $r\acute{o}b$ - ur (v. ö. rob - us - tu - s), Ven - us , Cer - es ; továbbá ezen hímnemű névszók: cin - er (nom. sing. cin - is), $pulv$ - er (nom. $pulv$ - is); vet - us (tő: $veter$ -); végre számos $\acute{o}r$ - on végződő substantivumok, milyenek: sop - or (sop - $\acute{i}re$), gyök: $svap$; od - $\acute{o}r$, gyök: od (ol- $\acute{e}re$, e h. $odere$). Ezen $\acute{o}r$ képző különben úgy is szerepel mint másodrendű képző, p. o. $alb\acute{o}r$ -, ettől: $albo$ - (albus) stb. — Az ily as -szal származtatott névszókknak, a latin nyelvben többé semmi étellel nem bíró s egyáltalában casusnak nem is tartható, dativusa használtatik úgy mint infinitivus, p. o. $veher$ - e , tőalak: $vaghas$ - ai , szkr. $vahas$ - \acute{e} , ezen jelenidői tőtől: $vehe$, eredetileg $vagha$, gyök: $vagh$; $d\acute{i}cer$ - e , tőalak: $daikas$ - ai , jelenidői tő: $d\acute{i}ce$, tőalak: $daika$ -, gyök: dic ; $mon\acute{e}$ - r - e , tőalak: $m\acute{a}naja$ - s - ai , jelenidői és igető; $mon\acute{e}$, tőalak: $m\acute{a}naja$, gyök: man stb. — Az ilyen képzés a latin infinitivus activi-ban oly szorosán csatlakozik a jelenidői tőhöz, hogy az oly igéknél, melyeknek tőönhangzójuk nincs, az egész as képző föllép, p. o. es - se , $posse$, mely utóbbi az elavúlt pot - es - se -ből van összevonva, tőalak: as - s - ai (nem: as - as - ai , miből a latin nyelvben bizonyára ese - re , ere - re lett volna); es - se , e h. ed - se , tőalak: ad - s - ai , gyök: ed (edere); fer - re , e h. fer - se ; $velle$, e h. vel - se ; da - re , gyök és jelenidői tő: da ; fo - re , e h. fu - re , gyök: fu , itt az r befolyása következtében u -ból o lett; \acute{i} - re , elavúlt ei - re , tőalak: ai - s - ai , jelenidői tő: \acute{i} , ei , eredetileg ai , gyök: \acute{i} stb. — Átalában ezen egyedül a latin nyelvben eléjövő új képzésekre döntő befolyást gyakorolt a jelenidői tőalak, s nagyon valószínű, hogy az említett alakok egykor így voltak: $eses$ - e , $edes$ - e , $feres$ - e , $veles$ - e , $eies$ - e ,

mely régi alakok következő szanszkrit képzésekkel: *asas-é, adas-é, bharas-é, varas-é, ajas-é*, egészen megegyeznek.

Sokkal több nehézséggel jár ennél a praesens inf. passivi magyarázata. Lange ezen infinitivust: *fieri* activumnak tartja, mely ezek helyett áll: *fieri, fieri, fieré*, az *i* később *é*-be rövidült, s valósággal *fieri* Enniusnál elé is fordul; *fio* igének általában csak actívumi alakjai vannak, gyöke valószínűleg *dha* (ponere, facere), melyből *fio* mint jelenidői tö *ja* képzővel van származtatva, s intransitív functióval bír; tőalakja: *dha-jâ-mi*, melyben a szanszkritban a többeli *a* elgyengült *ê*-be, tehát *dhâja*, ehhez hozzáadva a mediumi egyes harmadik személy végzetét, lesz: *dhâja-té*, ebből: *dhaja-té*, vagy pedig az is lehetséges, hogy a régi szanszkritban a gyök végönhangzója elenyészett, s hogy *îja* e helyett áll: *ja*. — Akárhogy legyen a dolog, annyi világos, hogy a szanszkrit alak nem eredeti, hanem újabb képzés, s mint ilyen a szóban levő latin alaknak megfejtésére sehogy sem alkalmas. A *dha-jâ-mi* tőalak a latinban így fejlődött szabályosan: *fe-io-mi, feio, fio*, tehát *fieri, fiere* tőalakja *dhajas-é*. Ebben: *fieri* a *fi*, hogy ebből: *fî* rövidült meg, mutatja ez elavult *fieri*, mely Naevius, Plautus és Pacuviusnál még előfordul. Az ilyen alakot: *legier*, úgy fogja fel Lange mint *legi-fier* megrövidülését, mely a jelenidői tö: *legi* (v. ö. *legi-t*) és *fieri, fieri*-ből van összetéve. Az *f* úgy esett ki *legi-fier*-ből mint a *b* ebből: *lupîs*, e h. *lupois*, ebből: *lupo-bis*. Az ilyen alakok továbbá: *ama-rier, da-rier*, Lange tanítása szerint ezek helyett állanak: *ama-siere, da-siere*, melyek épen úgy fejlődtek a megfelelő jelenidői tö, továbbá *es* gyök és *asja* jelenidői töből képzett infinitívusi alakból *siere*-ből, melynek töje *sjas-ai* (e h. *esiere*, tőalak: *asja-s-ai*), mint *fieri* létrejött *dha* gyök és *dhaja* jelenidői töből. Épen így jött létre *ferrier* (tőalak *bhar-sjasai* vagy *bharasjasai*), noha ezen *sier, rier* végzetekkel csak önhangzón végződő igetők infinitívusai bírhatnak: *amâ-rier, monê-rier, mollî-rier*. Végre *legî, amarî* alakok ezekből lettek: *legies, amasies*, melyből az *s* épen úgy veszett ki, mint ebből: *Furio*, e h. *Furios*; azután a *je* összevonatott *ê*-be, épen úgy mint ezekben: *siêm, siês*, melyekből később: *sîm, sîs* alakok lettek. E szerint tehát az infinitívus passivi a latinban csak *se*-vel volna képezve, mivel mindnyájan ezen két infinitívusi alak: *fieri* (tőalak: *dhajas-ai*) és: *siere* (tőalak: *(a)sjas-ai*) összetételéből állanak. Wir kennen — mondja

Schleicher, Compend. II. 378. — keine bessere Erklaerung dieser schwierigen Formen ¹⁾).

* * *

Bevégeztük immár mindazt, a mit jelesenleg eléadni szükségnek tartottunk. — Természetes, hogy a mit itt eléadhattunk, az csak rövid kivonatát tartalmazhatja azon fényes és nagyszerű eredménynek, melyet az összehasonlító nyelvtudomány mai napig felmutatni képes; mindazáltal azt hisszük, hogy nagyon is elégséges arra, hogy megismerkedhessünk azon eljárással, melyet mainapság a szóképzéstanban követnünk elmulaszthatlan kötelességünk.

Hogy vajjon czél- vagy korszerű dolgot tettünk-e a fentebiek eléadásával, azt leginkább az által bizonyíthatjuk be, ha eléadásunkat a latin nyelvtanainkban adatni szokott „szóképzéstan”-nal összehasonlítjuk. — Vegyük elé tehát *Szepesi* ²⁾ és *Warga* ³⁾ úr latin nyelvtanait, lássuk mi módon tanítják a szóképzéstant.

Szepesi úr a 192. lapon az igék származtatásáról így tanít: 1) a gyakorias igék (verba frequentativa) *tare, itare v. sare* szóta-

¹⁾ Schleicher tehát Lange véleményét egészen magáévá teszi, de már Meyer Leo másképen gondolkozik. Azt tanítja ugyanis (Vergl. Gramm. II. 124. 125. l.), hogy az ilyen elavúlt infinitivusokban: *dacier, amârier*, a végző *r* nem egyéb mint *se* megcsonkulása, az ott maradt *amarie* pedig *amasie*-ből lett, mely utóbbiban a *sje* nem egyéb mint egy elavúlt infinitivusi végzet, s melyet közvetlenül a szanszkrit *sjâi*-ra lehet visszavinni. Szerinte az is lehetséges, hogy ezen *sje* vagy ennek *esje* teljesebb alakja nem egyéb, mint egy elavúlt dativusi alak, mely az infinitivus activi *as* képzőjéből *ja*-val van tovább képezve, tehát: *as-ja*. Véleménye támogatására felhossa a görögből ezeket: *ἀγγειο-* (ebből: *ἀγγεις-ιο*, e mellett: *ἀγγος*); *αἰδοιο-* (ebből: *αἰδός-ιο*, e mellett: *αἰδός*); *ἐπειο-* (ebből: *ἐπεις-ιο*, e mellett: *ἐπος*-) melyekben hasonlóképen *as-ja* összetett képző foglaltatik.

Bopp (Vergl. Gramm. III. 274. l.) az ilyen elavúlt infinitivusokban: *laudari, videri, credi*, a végső *er* szótagot *re* áttételének tartja; ezen *re* pedig *se*-ből lett, mely nem egyéb mint a reflexivum pronomen accusativusa. Az újabb alakok tehát szerinte amazok megcsonkulásából származtak: *laudari, videri, credi*. Hogy pedig ezekben az activumi *re* átment *ri*-be, a rá következő *er* előtt, annak szerinte csak az az oka, hogy a nyelv nem tűrte volna az ilyen alakokat: *laudareer, amareer*, roszt hangzása miatt. Az *i*-nek a hosszúságát végre egyedül az elejtett *er* pótlásának tartja.

²⁾ Elemi Latin Nyelvtan, gyakorlatilag eléadva Szepesi Imre kegyesrendi tanár által. II. rész, hatodik kiadás, Pesten, 1866.

³⁾ Latin Nyelvtan. Első kötet. Alaktan, gyakorlókönyvvel és szótárral együtt. Az I. és II. gymnasialis osztály számára Dr. Schulz Ferdinánd nyomán készítette *Warga János*, a nagykőrösi helv. hitv. lyceumban bölcsészeti- és nyelvészeti tanár, s a Magyar Tud. Akadémia tagja. Negyedik kiadás, Pest, 1865.

gokkal képeztetnek más igéktől: *cap-ere, cap-târe; lat-êre, lat-itare; curr-êre, cur-sare*. 2) A kezdő igék (verba inchoativa) *scêre* szótagokkal, p. o. *horrêre, eahorescere*. 3) A készülő igék (verba meditativa v. desiderativa) *turîre* szótagokkal: *nub-êre, nup-turîre*. 4) Kicsinyző igék (verba diminutiva) *illare* szótagokkal: *cantâre, cantillâre*.

Ugyanezeket Warga úr így adja elé: 1. Gyakori cselekvést jelentő igék; ezek következőleg képeztetnek: a) Az első conjugatiótól úgy, hogy a supinum (*âtum*) *îto*-vá változik, mint: *clamo — clamatum, clamîto*. b) A második és harmadik conjugatiótól úgy, hogy a supinum *um*-ja *o*-vá változik, némely negyedik conjugatiótól is épen így: *habeo — habitum — habîto; dormio — dormitum — dormîto*. (Egyenként megjegyzendők: *agito, ago*-tól; *sciscitor scisco*-tól). 2. Kivánást vagy óhajtást jelentő igék. A supinumtól úgy képeztetnek, hogy az *um, urio*-vá változik: *esurio, edo, esum*-tól. 3. Kezdetst jelentő igék. Ezek *asco*-val képeztetnek, ha az első conjugatiótól származnak; *esco*-val a másodikiktól; *isco*-val a harmadik és negyedikiktől. 4. kicsinyítő igék *illo* képzővel: *conscribillo*.

Szepesi úr szerint tehát a „gyakorias igék“: *tare, îtare v. sare*, szótagokkal képeztetnek; Warga úr szerint pedig úgy, hogy a supinum *âtum* és *um* változik *îto* és *o*-vá. Mennyire különböző tanítás ugyanazon tárgyról! Mi azt hisszük, hogy minden szó csak egyféleképpen származtatható helyesen; hogy azonban ezt tehessük, szükséges tudnunk az alapelveket, melyeken a szószármaztatás nyugszik, ezeknek alapos ismerete nélkül szétvagdalhatjuk, szétcibálhatjuk a szókat, de azokat helyesen elemezni sohasem leszünk képesek. Ha valaki egy szál növényt szétdarabolt, abból még nem következik, hogy ő azt alkatrészeire fölbontotta; a ki ezt akarja tenni, annak szükséges, hogy a növény alapszerveit: a g ö k e r e t, a s z á r a t és l e v e l e k e t ismerje. Épen így, a ki valamely szót képezni akar, annak határozott tudomásának kell lenni: a t ő a l a k r ó l, k é p z ő r ő l és r a g r ó l. Ezekről a fentebbi tanításban említés sem tétetik: Szepesi úr „szótagok“-ról, Warga úr „átváltozás“-ról beszél. Hát ezekben: *cap-târe, lat-îtare* és *cur-sare* csak a *tare, îtare* és *sare* szótagok, hát a *cap-, lat-* és *cur-* ugyan kicsodák? Még furcsább az ilyen tanítás: a supinum *âtum* *îto*-vá változik, mert ha pl. *atum*, *îto*-vá változhatik, akkor *îtum* még könnyebben mehet át *îto*-ba, de már itten nem volt szükség *îre*, csak *o*-ra, mi által a megtanulás van megkönnyebbítve, mert az *atum* helyett

csak *um*-ot, az *ito* helyett pedig csak egy *o*-t kell megtanulni a tanulóknak. Mi ismerünk még egy könnyebb módot is, t. i. mi azt tudjuk, hogy a szóban levő igék mindnyájan egy és ugyanazon képzővel, t. i. részesülői *to* (ered. *ta*) képzővel gyökigékből származnak, még pedig úgy, a mint azt fentebb (VII. köt. 1. füz. 149. l.) eléadtuk, tehát gyök: *cap*, részesülői képző *ta*, lesz: *capta*, ebből az infinitivus *re* képzővel ismét így lesz: *cap-ta-re*, mely utóbbi képző előtt azonban az önhangzó megnyúlik, mivel a képző eredeti önhangzója is benne van, tehát *e* helyett áll: *cap-ta-ere*, összevonva: *captāre*, épen így *lati-tā-re*, csak hogy itten a töönhangzó *e*, mint rendesen szokott, *i*-be gyengült. Ebben pedig *cur-sa-re*, e h. *cur-tā-re* mint látjuk a foghang sziszegő hangba ment át, mi orr-, folyékony- és torokhang után a latin hangtan szabálya szerint nagyon könnyen és gyakran megtörténik, p. o. *man-su-m*, e h. *man-tu-m*, *pul-su-s*, e h. *pul-tu-s*, *spar-su-s*, e h. *spar-g-tu-s* stb. Továbbá igető: *clama*, részesülői képzővel: *clama-to*, a töönhangzónak elgyengülésével: *clami-to* összevonva ebből: *clamita-o*; igető: *habe*, képzővel: *habito*; igető: *dormi*, képző: *to*, tehát *dormito*. Főlöszlegesen volna ezeket is *agito*, *sciscitor* külön jegyeztetni meg a tanulóval, mert ezek is úgy képeztetnek mint a fentebbiek, tehát igető: *agi* (v. ö. *agi-t*), képző *to*, tehát *agito*, épen így *scisci*- igető, *to* képző, tehát *scisci-to-r*.

A kezdő igék Szepesi úr szerint *scere* szótagokkal képeztetnek, Warga úr szerint pedig *asco*, *esco*, *isco*-val. Melyik igaz? Felelet: egyik sem, mert a képző *sca*, tehát: *exhorre-sce-re*, mely alakban tehát a képző önhangzója gyengült *e*-be. Warga úr elfelejtett példákat hozni fel, tehát hozunk mi: *asco*, p. o. *pasco*, *esco*, p. o. *creasco*, *isco*, p. o. *disco*. Tegyük fel most, hogy a szerző ezen semminek sem nevezett *asco*, *esco*, *isco* alatt képzőket ért, akkor a felhozott igék ezek lesznek: *p*, *cr*, *d*. Hát nem képtelen tanítás az ilyen? Így lesznek azok: *pa-sc-o*, *cre-sc-o*, *dī-sc-o*. Különben ezen tanítás még ezen nyelvtan szempontjából kiindulva is hiányos, mert nem áll pl., hogy a harmadik conjugatióra tartozó igék csak *isco*-val képeznek ezen alakokat. Vannak olyanok is, melyek *osco*-val képzik, p. o. *nosco*, *agnosco* stb.

A készülő igék Szepesi úr szerint *tur̄re* szótagokkal képeztetnek: *nup-tur̄re*, ettől: *nub-ere*, Warga úr szerint pedig a supinum *um*-ának *urio*-vá való átváltozása által. Önkényes és pedig hibás tanítás mindkettő. A képző mint fentebb (VII. I. füz. 148. 153. l.) eléadtuk: *tōr*, melyből a fut. part. activi képzője *o* továbbképzéssel

állott elő, mely utóbbi azután az ilyen igékben *i*-vé gyengült, tehát: *é-sári-mus*, e h. *ed-wrî-mus*, tőalak: *ad-tar-aja-masi*. Tehát nem áll a mit Warga úr mond, hogy pl. ezen supinumtól: *esum* elvevén az *um*-ot ott *ed* maradna, hanem csak *e*, mert midőn a supinumban (*ed-tu-m*) a két foghang összetalálkozott, az egyik, t. i. az első, azonnal kiesett, a másik pedig sziszegőhangba ment át.

A kicsinyítő igék Szepesi úr szerint *illâre* szótagokkal, Warga úr szerint pedig *illo* képzővel származnak. Meg kell vallani, hogy itt Warga úr képzője sokkal közelebb jár az igazsághoz, mint Szepesi úr szótagjai. A képző *illa*, tehát: gyökige *can-o*, ebből gyakortító ige *canto*, ebből kicsinyítő ige *can-t-illo* (e h. *can-to-illa-o*). Ezt azonban ily rövid képzéstanból bizvást elhagyhatták volna, mivel a legjobb próza írók egészen mellőzik ezen képzést.

Szepesi úr a 193. lapon ezt tanítja: *tor v. sor* — *ôris* végzettel (t. i. képeztetnek főnevek igéktől) az igék hanyattszavától sok működést jelentő személynév, pl. *adiûtor*, ettől: *adjutum*, *tonsor*, ettől: *tonsum*; soknak ezek közül megfelelő nőalakja is van, pl. *adiutrix*, *tonstrix*; továbbá az 1. és 2. ejtegetésű főnevektől, p. o. *viator*, ettől: *via*; *gladiator*, ettől: *gladius*.

Warga úr ezt így adja (146 l.): A supinum tövétől (t. i. származnak főnevek) következő végzetekkel: 1. *or*, mint: *amâtor*, *doctor*, *cursor*, *auditor*, *victor*, *victrix* (ez is *or* végzettel?), *viator*, *viator*, *janitor* *janua*-tól, *funditor* *funda*-tól, *scriba* az igetötől, így: *incola*, *advena*, *conviva*.

Ha semmi mást nem tudnánk is felhozni ezen két nyelvtan ellen, elegendő ezen két idézett tanítás is arra nézve, hogy ezen tanmódnak hasznavehetetlenségét bebizonyítsa. Azt mondja ugyanis Szepesi úr, hogy ezt: *adiûtor* az ige hanyattszavától *tor* végzettel (tehát a mi fentebb 'szótagok' neve alatt figurált, itt az már 'végzet') kell származtatni; úgyde az ige hanyattszava — mint maga mondja — *adiutum*, a képzett szónak tehát *adiutumtor*-nak kellene lenni, *tonsum*-tól pedig: *tonsumtor*, ha ugyan a tanuló ez utóbbi helyett nem inkább ezt mondaná, *tonsumsor-ôris*, mert azt kívánni tőle hogy ő találja ki, miszerint az az *ôris*, mely úgyis vízirányos vonallal van a *sor*-ral egybekötve, a genitivusra vonatkozik, jogosan kívánni nem lehet, mivel a genitivusra a szóképzéstanban semmi szüksége nincs. Azt mondja továbbá Szepesi úr, hogy ezen szók némelyikének nőalakja is van, de azt eifelejtette megmondani,

hogy itt a végzet más. Kíváncsiak is vagyunk arra, hogy vajjon a felhozott *adiutrix*, *tonstrix* szókban mi lehet a végzet, mivel itt a tulajdonképeni végzet, azaz a rag, a foghangba van beolvadva. Azt, hogy *via*-tól *viator* származik, könnyen belátja a tanuló, de már azt, hogy *gladius*-tól *gladiator* származik, aligha elhiszi ezen tanítás után. Nevezetesebb ennél a másik tanítás, mely szerint hasonlóképen a supinum tövétől származnak ezek a szók, de nem *tor*, hanem *or* végzettel, tehát *amât-or*, *doct-or*, *curs-or*, a supinum töve tehát: *amât*-, *doct*-, és *curs*-. Továbbá *viator*, ettől: *via*, *janitor*, ettől: *janua*, *funditor* ettől: *funda* származik, de hogy? talán csak nem azon szabály szerint mint a fentebbiek, mert akkor így kellene lenniük: *via-or*, *januaor*, *funda-or*. Az ilyenekben pedig: *scriba*, a végzet nem *or*, hanem *a*, tehát nem is tartozhatnak ide.

Ezen zürzavaros és érthetetlen tanítást az összehasonlító nyelvtudomány alapján a fentebb adott (278. l.) szabály szerint következőleg lehet egyszerűvé és megérthetővé tenni:

Képző: *-tôr*, nominativus: *tôr* (hímnem), képző: *trix*, nominativus: *trix-s*, *trix* (nőnem). Ezen képző segítségével Warga úr által (v. ö. 146. lap.) primitivum-oknak nevezett névszók származnak leginkább, p. o.

Tőalak: *vic-tôr*-, nom. *vic-tôr*, igetô: *vic*, praes. *vinc-o*
 " *vic-trix* " *vic-trix* " " " "
 " *ton-sôr*, " *ton-sôr* " *tond*, praes. *tond-e-o*
 (e h. *tons-tor*)

" *tons-trix* " *tons-trix* " " " "

A több felhozott szók épen így képeztetnek, kivéve *viator*-t, *janitor*-t, *funditor*-t és *gladiator*-t, melyek már, a mint Warga úr a fent idézett lapon nevezi, denominativumok; ebben: *via-tor* a névszó töönhangzója épségben maradt a *tôr* képző előtt; ebben: *fundi-tor*, *i*-vé gyengült; ebben: *janua*, leesett, s azután az *u* gyengült a vele rokon *i*-be; végre ennek: *gladiator*, így kellene lenni: *gladio-tor*, ámde a képző előtt az *o*-nál eredetibb *a* önhangzó maradt meg.

Warga úr a 148. lapon így tanít: *tas*, többnyire *itas*, mint *bonitas*, *svavitas*, *atrocitas*, *vetas* az *ius* végzetű szavaktól, mint *anxietas*, *anxius*-tól, *pietas*, *pius*-tól: *stas*, *stus* végű szavaktól, mint *vetustas* *vetustus*-tól. *Libertas*, *paupertas*, *difficultas*, *simultas*, *facultas*, *facilitas*. Szepesi úr ezt rövidebben adja (v. ö. 194. l.): Mások (t. i. dolognevek) *tas-tâtis* végzettel (t. i. képeztetnek) a 2. és 3.

ejtegetésü melléknemek-, gyéren főnevektől, mint *bonitas*, *celeritas*, *auctoritas*. Ismét *tus-tútis* végtaggal (itt tehát a „szótagok,“ „végzetek“ helyett „végtag“ figurál) főnevektől, mint: *servitus*.

Ha az előbbi magyarázat zürzavaros volt, akkor ez czikornyás. A *tât* képző, melyről fentebb (292. l.) szólottunk, Warga úr tanítása szerint *tas*, *itas*, *ietas* és *stas*-ra volna szétdarabolható. Mi már máshol is figyelmeztettük az illetőket az ilyen tanítás botránnyos voltára, s megmondtuk, hogy ezen képzőknek vélt monstrumokból egyedül a *tas* magyarázható meg, mely nem egyéb mint a nominativus singularis végzete, s e helyett áll: *tat-s*, tehát benne a képző a nominativusi raggal egyesülve van, de miután a latin hangtan szabályai szerint a sziszegőhang a foghangot nem tűri, tehát a foghang kiesett, s így állott elé a nominativus; az *itas*-ra felhozott példákat így kell megszakítani: *boni-tas*, e h. *bono-tas*, *svavi-tas*, *atroci-tas*, ezen tők-től: *bono-* (csak hogy itt a többeli önhangzó *i*-be gyengült), *svavi-*, *atróci-*. Az *ietas*-ra felhozott példákat Warga úr szerint így kellene megszakítani: *anx-ietas*, *p-ietas*; itt az *anx*-ra még rá lehetne fogni, hogy gyök vagy tö, de hát a *p* micsoda? Nem könnyebb itt azt mondani, hogy *pietas*, *anxietas* ezek helyett állanak: *pui-tas*, *anxi-tas*, ezekből: *pio-tas*, *anxio-tas* (mint fentebb *boni-tas*, *bono-tas*-ból), de mivel a dissimilatio a két *i*-nek egymásra való következését nem engedi, az egyik *i*-nek *e*-be kellett átmenni. Végre a *stas*-ra felhozott példát így kell megszakítani: *vetus-tas* (nem mint Warga úr tanítja: *vetu-stas*), mert a *tât* képző a mássalhangzón végződő tőknél közvetlenül a tőhöz kapcsolatik, még pedig ez esetben a tőönhangzó (*veter-*) helyett a nominativus önhangzója (*vetus*) marad, tehát *vetus-tât*-, e h. *vetes-tât*-, de *tempes-tât*-, és nem *tempus-tât*-, *hones-tât*- (dissimilatio-val) és nem *honos-tât*. Ebből kitűnik, hogy *vetustas* nem *vetustus*-tól származik, mint Warga úr hiszi, hanem mindketten ettől: *vetus* (tőalak: *veter-*), amaz *tât*-, ez pedig *to* képzővel. Mennyire elvadúlhat azután az ilyen tudákoskodás, mutatja a 150. lapon álló tanítás, hol Warga úr tanítványaival csakugyan el akarja hitetni, hogy ezen tulajdonságnevekben: *molestus*, *venustus*, *honestus*, *scelestus*, *onustus* és *robustus*, a képző *stus*, tehát így kellene őket szétdarabolni: *mole-stus*, *venu-stus*, *honestus*, *scele-stus*, *onu-stus*, *robu-stus*. Hát nem látta meg szerző ezekben a nominativusi alakokat: *moles*, *venus*, *onus*, *robus* azaz: *robur*? mert hogy *hones*, azaz: *honos*, nom. *honos* és *honor*, azután *sceles-*

nom. *scelus*, ily sötétségben észre nem vehető, azon nincs mit csudálkozni. Valóban nem merném tanítványaimnak feladni megtanulás végett az ilyen szabályt, mert bizonyosan húsz közül tizenkilenc észrevénné a tökéletlenséget. Panaszolkodunk, hogy ifjaink nem tanulják többé a latin nyelvet azon buzgalom és kedvvel, melylyel hajdanában, s ennek okait mindenütt fürkészszerűk, csak ott nem, a hol valósággal van, t. i. a tanításunkban. Mindaddig míg ezt gyökeresen meg nem változtatjuk, addig remélni sem lehet több kedvet és buzgalmat; az ilyen tanítás nem hogy ébresztené a tudvágyat s fejlesztené az észet, hanem amaszt, ha volt is, megsemmisíti, emezt pedig eltompítja. — Szepesi úr tanításáról itten csak annyiban lehet szó, a mennyiben ő a *tas-tâtis* végzethez a *tus-tûtis-t* is adja, és csakugyan a *tât* képzőhöz igen közel áll *tût-* (v. ö. fentebb 292. l.). De mit akar Szepesi úr ezzel a *tas-tatis*-szal? Mert hisz az ilyen eljárás nem a szóképzés tanba, hanem az alaktanba, a declinatiohoz tartozik, mert ott szokása ezen nyelvtannak ezt mondani: *civitas, civitatis*, s a fiú ott tudja, hogy ez a nominativus és genitivus; de mit csináljunk az ilyen tanítással a szóképzés tanban, hol nem arról van szó, hogy van e vagy ama szó nominativus és genitivusa, hanem arról, hogy miből áll e vagy ama szó, mik annak az alkatrészei. Hát ha ezen tanítást a tanuló, rá levén szoktatva a *civitas civitatis*-féle nominativus-genitivusokra, így fogja hirtelen kiegészíteni: *tas-tatis tati tatem tate?* szóképzés lesz ez? — A mi a több felhozott példákat illeti, azokra nézve megjegyezni való, hogy némileg a rendes szabálytól eltérnek. Míg ugyanis a fentebbiek a *tât* képzőt a tőalakhoz csatolják, ezek addig a tőalak önhangzóját vagy elejtik, s ez által a mássalhangzóit tőkhöz mennek át, vagy pedig megfordítva ezekből az *i*-tőkhöz csatlakoznak: *liber-tât-* (tőalak: *libero-*) *facul-tât-* (tőalak: *facili-*) *difficul-tât-* (tőalak: *difficili-*), *simul-tât* (tőalak: *simili-*); ez utóbbiakban tehát a végső önhangzó kiesése után a megelőző önhangzó *u*-ba ment át, de megmaradt a tőönhangzó ebben: *facili-tât*; végre ezen két szó: *celeritât-* (tőalak: *celer-*) és *auctoritât-* (tőalak: *auctôr-*) a mássalhangzóit tőktől az *i*-tőkhöz ment át.

Szepesi úr a 194. lapon ezt tanítja: *tus sus us* végzetekkel képeztetnek a dolognevek az igék hanyattszavaitól, pl. *motus* (movère, môtum), *quaestus* (quaerere, quaesitum). Warga úr ezt így adja (v.

ö. 144. l.) A supinum tövétől *us* genit. *ús* végzetekkel képeztetnek: *motus, adventus, auditus*.

Ha az előbbi idézetben igazsághoz közelebb járónak nyilvánítottuk Szepesi úr tanítását, most be kell vallanunk, hogy Warga úr tanítása hasonlíthatatlanul töbl et ér (természetes, hogy az ő nyelvtana szempontjából itélve), mint amaz. Azt mondja ugyanis Szepesi úr, hogy ezen szó *motus* igéje hanyattszavától *tus* végzettel van képezve, s hozzáteszi, hogy a hanyattszó *motum*; tegyük most már ezen hanyattszó után a *tus* végzetet, lesz: *motumtus*; ámde erre a szerző úr azt mondja, hogy minden józan ember úgy érti azt, hogy előbb az *um*-ot el kell venni. Igen de ekkor meg *mot-tus* lesz, tehát nem elég az *um*-ot elvenni, hanem az egész *tum*-ot el kell dobni, ha azt akarjuk, hogy *mo-tus* kijöjjön. Hát ez a *mo* a hanyattszó? Hát ha pl. a tanulónak eszébe jutna kérdezni a tanártól, hogy hát az ilyenek: *magistratus, senatus, principatus, consulatus*, vagy még inkább ezek: *portus, aestus, artus, fétus, gustus, luxus, metus, tumultus, vultus* (v. ö. fentebb 299. lap és „Latin nyelvtani tanulmányok“ 33. lap) stb. —, micsoda supinumoktól származnak? Mit feleljen nekik a szegény tanár? Lám, mennyire meggyűlhet a szegény tanuló a vele együtt a tanárnak is a baja, ha nem mondjuk meg magyarul, mit mihez kell adni, hogy abból valami létrejöjjön. Még furcsább a másik felhozott példa, mivel a hanyattszó *quaesitum*, s ha ehhez *tus*-t adunk, lesz: *quaesitumtus*, a mi absurdum; ha pedig azt akarjuk, hogy *quaestus* kijöjjön az adott hanyattszóból, az egész *itum* végzetet el kell ejtenünk, ha pedig ezt elvetjük, akkor ott akármi maradhat, de hanyattszó nem. A dolog így áll: *quaero* ige, ámbár a harmadik conjugatióra tartozik, perfectumát és supinumát azonban a negyedik szerint képzi, ezért a supinum *quaesitum* és nem: *quaestum*; ámde a származtatásban saját supinumával él, ezért *quaes-tu-s* és nem *quaesi-tu-s*. A *tus* végzetre pedig elfelejtett szerző példát hozni fel, keressen a tanuló a hogy tud. Különben az is lehetséges, hogy azért maradt el a példa, mert azt még nehezebb volna az adott szabálylyal megegyeztetni, p. o. *visus*. Tessék a *sus*-t elvenni, bizony nem maradt ott supinum, sőt igető sem, mert ez utóbbi így van: *vid*, ebből lesz: *vid-tu-* s az egyik foghang kiesése s a másiknak épen ezért sziszegőhangba való átmenete után, lesz: *visu-*, s ebből azután a nominativus *visu-s*. Warga úr tanítása szerint nem kell ennyit kínlódni a szegény tanuló a, mert ő a *tus* helyett csak *us*

végzetet vesz föl, az ő hanyattszavából tehát csak az *m*-et kell elvenni, s eléáll *adventus*, *auditus*. Hogy azután a szerző megelégszik-e ezen rövid eljárással, az más kérdés, mivel az általa felállított szabály értelmében cikornyásabb úton kell a tanulónak célhoz jutni.

Szepesi úr a 196. lapon így folytatja a tanítást: kicsinyzó nevek (diminutiva), melyek a tárgynak kis voltát vagy kedvességéből vagy megvetésből jelentik; nemre nézve a tönévvvel rendszeren meg egyeznek, ezek *lus*, *la*, *lum* képzők által származnak, és ugyan:

1) ű segédhangzóval az 1. 2. és 3. ejtegetésű nevektől, pl. *ara*-tól, *árŭla*; *hortus*, *hortulus*; *scutum*, *scutulum*; *aetas* *aetatula*, *vox*, *vocula*.

2) ő segédhangzóval az 1. és 2. ejtegetésű nevektől, mint: *filia*, *filiola*; *filius*, *filiolus*; *malleus*, *malleolus*.

3) Segédhangzó nélkül az 1. és 2. ejtegetésű nevektől, melyek a végtagokban *ul* szótagot v. *r* betűt tartalmaznak, megelőzvéen ezt mássalhangzó, továbbá melyeknek végzeteiben *er* szótag v. *n* betű van, de úgy, hogy az *u* és *i* *e*-re változzék, az *r* és *n* pedig a következő betűvel hasonhanguvá válják, és ha a tö (ezt az elnevezést itt először halljuk) mássalhangzóval végződik, hangejtés végett *e* közbesítésék. Ezen kicsinyzó szók *ellus*, *a*, *um* szótagokra mennek ki, pl. *fabula*, *fabella*; *oculus*, *ocellus*; *asinus*, *asellus*; *fenestra*, *fenestella*; *liber*, *libellus*; *capra* *capella*; *signum* *sigillum*.

Mielőtt a Warga úr hason tanítására átmennénk, kísértsük meg ezzel tisztába jönni, ha ugyan lehetséges. Azt mondja ugyanis a szerző úr, hogy a diminutivumok *lus*, *la*, *lum* képzők által ű és ő segédönhangzók közvetítésével származnak. Megjegyezni való ezen tanítás már azért is, mivel a szerző úr eddig az ilyen *lus*, *la*, *lum*-féléknek mindenféle nevet adott csak „képző-“t nem; most használja ezt először, és most is rosszul, mivel *lus*, *la*, *lum* a világért sem képző, hanem nominativus, melyben már rag is van, a képző csak *lo*, eredetileg *la*. De fogadjuk el képzőnek, akkor meg először is azt kérdezzük, micsoda segédönhangzóra van ennek a *lus*-nak szükségé, ebben: *hortulus*? hiszen, mint a szerző is tanítja, ettől származik: *hortu-s*, ebben pedig már az az *u* megvan; vagy azt kívánja, hogy az adott szabály értelméhez képest a *hortus*-ból *hortu-ulus*-t képezzen a tanuló? épen így ebben: *scutu-lum* megvan már az alapszóban az ű, miért oda még egy másikat tétetni? Sőt a többi

felhozott szóban sincs ilyen segédhangzóra semmi szükség, csak a meglevőt kell változtatni, mint alább az *u* és *i-t e-re*; tehát ebben: *ara*, az *a-t*, ebben: *aetatula*, és *vocula* az *i-t* (mert ezek helyett állanak *aetati-la*, *vocila* (v. ö. *voci-fer*) kell *u-vá* változtatni, mely utóbbiakban már maga a nyelv megelőzte a szerző urat, mivel a helyett, hogy ezen szókat, mint rendesen az összetételben is szokta, az *i-tök* közé vitte volna, az *u-töknél* hagyta meg. Ezekben pedig: *filio-la*, *filio-lus*, *malleo-lus*, a *filio* és *malleo* nem egyéb mint *filius* és *malleus* töalakjai, tehát itt sincs szükség tulajdonképen semmi segédönhangzóra, csak azt kell tudnunk, hogy az *o-töknél* a tőönhangzó a nominativus és accusativus ragja (*s*, *m*) előtt mindig *u-ba* homályosul. Sokkal bonyolodottabb és cikornyásabb ennél a 3) alatt adott szabály; e szerint ugyanis az oly szók, melyeknek végtagukban *ul* szótag v. *r* van, nem szorúlnak segédönhangzóra, p. o. *fabella*, ettől: *fabula*, *ocellus*, ettől: *oculus*, *libellus*, ettől: *liber*. Mi szükség volt erre a szabályra, különösen az utolsó szóra nézve? hiszen abban az assimilation és képzőn kívül ugyanazon betűk vannak, mint az alapszóban: *liber-lus* = *libel-lus*. Különben lehetséges, hogy mi nem jól értjük ezt az épen idézett szabályt, s hogy tehát a példakul felhozott szók közül ide nem *liber* (mivel ez, a mint a szabály folytatásából kitűnik, nem tartalmaz *r-et*, hanem *er-et* végtagjában; furcsa elnevezés ez is, hát ebben: *fabula*, a végtag *ul*? Ez nem lehet, mert az egész szótag három tagból áll, melyek közül az *ul* a középső és nem végső), hanem *fenestra* és *capra* tartoznak; ámde ezekben épen szükség van a segédönhangzóra — ezen nyelvtan *methodusa* szerint —, mivel amabból *fenestella*, emebből *capella* lett; vagy talán az is lehetséges, hogy a szabály eme szavai: és *h a a t ő* (először halljuk ezt az elnevezést s itt sem értjük) *m á s s a l h a n g z ó v a l v é g z ő d i k*, *h a n g e j t é s v é g e t t* (értsd: könnyebb kiejthetés végett) *e k ö z b e s í t e s s é k* —, ezen két szóra vonatkoznak. Ha így van a dolog, akkor még jobban nem értjük a szerzőt, mivel a 3) alatt felhozott példák közül egyetlen egy szó tője sem végződik mássalhangzón. Ama két szó ezek helyett áll: *fenestera*, ebből a *la* képzővel lett *fenester-la*, *assimilatio* után: *fenestella*; *capera*, *caper-la*, *capella*; e szerint mindkettő az *a-tökhöz* tartozik. Nevezetes még a példák közül *sigillum*, ettől: *signum*, mivel ezt az adott szabályból sehogy sem lehet kimagyarázni. A szabálynak legfőlebb eme szavait lehet rá alkalmazni: . . . v. *n* b e t ű

van, de úgy hogy az *u* és *i* *e*-re változzék, az *r* és *n* pedig a következő betűvel hasonhanguvá válnak. Ezek azonban nem illenek hozzá, mivel ebben a szóban sem *u* sem *i* nem változott *e*-re, mert már magában az alapszóban *i* van. Mindezekből kitűnik, hogy ezen szabály nem csak tökéletlen, hanem érthetetlen is. Warga úr az ennek megfelelő szabályt (147. l.) sokkal rövidebben, de annál tökéletlenebbül adja: Kicsinyítő szavak képzésére *lus*, *la*, *lum*: *hortulus*, *ma'ercula*, *ingeniolum*, *filiolus*, *gloriosa*, *corculum*, *osculum*, *homunculus*, *asellus* (*asinus*), *agellus*. Tessék azután a tanulóknak hibául felróni, ha azt mondja, hogy ezekben: *matercu-la*, *corcu-lum*, *homuncu-lus* stb. a képző *la*, *li m*, *lus*, *matercu*, *corcu*, *homuncu* pedig alapszavak.

Minekutánna fentebbi előadásunkban ezen kicsinyítő névszókat származtató képzőkre ki nem terjeszkedhettünk, szükségesnek látjuk azt röviden itt érinteni meg azért, hogy annál élesebben kitűnjék a két tanítás közötti különbség:

Kicsinyítő szók névtőkbel képeztetnek következőképzők által:

la
lo nom. *lu-s* *lu-m*.

Tő és nom. *lunu-la*, névtő és nom. *luna*.

Tő: *filio-lo*-, nom. *filio-lu-s*, névtő: *filio*-, nom. *filiiu-s*.

Tő és nom. *tabel-la*, névtő és nom. *tabula*

" " *vocu-la* " (e h. *voci*-) nom. *vox*.

Ebből tehát látható, hogy az *a*- és *o*-tőkben a tőönhangzó a képző folyékonyhangja előtt *u*-vá homályosul, ha azonban a tőönhangzót egy más önhangzó előzi meg, akkor az a tőönhangzó is az *o*-tők közé megy át, p. o. *lunu-la*, *oppidu-lu-m*; *gloriosa-la*, e h. *gloria-la*, *filio-lu-s* stb. A mássalhangzóitök pedig ilyenkor az *i*-tők helyett az *u*-tők közé mennek át, p. o. *vocu-la*, *aetatu-la* stb. Ha pedig az *a*- és *o*-tőknel a tőönhangzót folyékony- vagy orrhang előzi meg, akkor ez a tőönhangzó elejtése után a képző folyékonyhangjába hasonul át, s a tő belönhangzója (*o* kivételével) *e*-be megy át, p. o. *tabella*, ettől: *tabula*; *ocellus*, ettől: *oculus*; *asellus*, ettől: *asinus*; *corolla*, e h. *coron-la*, ebből: *corona*. Ha végre a tőönhangzó a tőalakból kiesett, ilyenkor visszajő, p. o. *ager*, tő: *agro*-, lesz: *ager-lu-s*, assimilatioval *agellus*; *capra*, e h. *capera*, lesz: *caper-la*, *capella*; *fenestra*, e h. *fenestera*, lesz *fenester-la*, *fenestella*. Kivételes képzések az ilyenek: *bacil-lu-m* (az *u*

elgyengülése után ebből: *baci-lu-lu-m*), ettől: *bacu-lu-m*; *signu-m*-ből lesz: *sigil-lum-* (*i* betoldása által, ebből: *signu-lu-m*); épen így *pugnus*-ból *pugil-lu-s* ebből: *puginu-lu-s*); *pulvînus*-ból *pulvîl-lus* (az *i* tehát ebben megmarad, mivel hosszú önhangzó), ebből: *pulvînu-lu-s*. — Ezek azok a szabályok, melyek szorint a *la, lo* képzővel kicsinyítő szókat képezni kell; nem szükséges tehát az úgysis nehézkes képzéseket czikornyás szabályok által egészen érthetelenné tenni.

A Warga úr által a *la, lo* képzők közé bezavart *cu-la, cu-lo* összetett képzőkről Szepesi úr külön szám (4. v. ö. 196. l.) alatt így tanít: *cûlus, a, um* végzetű a 3 dik ejtegetésű *es, is* végtagu, és 5-dik ejtegetésű *es*-ei végzetű nevektől (t. i. kicsinyző nevek származnak), p. o. *apis, apicula*: *nubes, nubecula*; *spes, specula*; — továbbá az *o* végzetű 3-dik ejtegetésű nevektől *ônis* v. *înis* sajátítóval, de az *o* v. *i* hangzónak *u* hangzórai változtatásával, pl. *ratio-ônis, ratiuncula, homo-înis, homunculus*; valamint azoktól, melyek *l, r* végbetűkre vagy *as, is, os, us* végtagokra mennek ki, pl. *animal, animalculum*; *pater, paterculus*; *vas, vasculum*; *pulvis, pulvisculus*; *flos, flosculus*; *os (oris) osculum*; *lepus, lepusculus*; *corpus, corpusculum*; — végre azon 3. és 4. ejtegetésű nevektől, melyeknek *t* ö j e m á s s a l h a n g z ó v a l végződik, de *i* segédhanggal, pl. *pars, particula*; *dens, denticulus*; *os (ossis) ossiculum*; *artus (uum) articulus*; *anus (us) anicula*; *cornu corniculum*.

A mint fentebb láttuk, Warga úr e cseleket egyszerűen a többi kicsinyítő s. ókhoz dobja, a nélkül, hogy csak egy árva szóval magyarázná a tanulónak, hogy mihez kapcsoltatik tulajdonképen ez az összetett képző és mi módon. Szepesi úr, mint látjuk, ezen a bajon segíteni akar, meg akarván magyarázni, hogy mi módon képez a nyelv ezen képzővel új szókat. Ámde ezen magyarázattal a tanuló és tanárt még nagyobb bajba keverte mint Warga úr, mivel amott egyszerűen betanulja a fiú a képtelenséget, itt azonban lehetetlen, hogy már a fiú is észre ne vegye, hogy az adott szabálylallyal nem egyeznek a például felhozott szók; azt tanítja ugyanis, hogy oly 3. és 4. ejtegetésű nevektől, melyeknek *t* ö j e m á s s a l h a n g z ó v a l végződik, de *i* segédhanggal. Hogy *pars, dens* és *os (ossis)* ezen nyelvtan szerint a mássalhangzói tökhöz van adva, azon csudálkozunk nem lehet; mert, hogy ha ezen nyelvtan a tökről szól, akkor nem tudja mit cselekszik, épen azért benne váltakozva egészen ön

kényesen figurálhatnak a nominativus, a genitivus és tő; — de hogy ezt: *artus*, melynek a genitivusát (*uum*) maga Szepesi úr kiteszi, vagy ezeket: *anus* (*us*) és *cornu* a mássalhangzói tőkhöz számítja, ez már ezen nyelvtan szerint is képtelenség, mert az úgynevezett 4. declinatióról még ő sem hiszi azt, hogy bele mássalhangzón végződő szók tartoznának. Legalább mi sehogy sem tudunk ilyesmit a különben nagy tudományu szerzőről föltenni, habár ezen tanítás, mint szintén a 1. rész 43. lapon álló *fruc-tu-s* és *corn-u* megszakítása is az ellenkezőt bizonyítja; sőt ha ezen tanításhoz szigoruan alkalmazkodni akarunk, akkor az 1. és 2. declinatióra is mássalhangzón végződő tők tartoznak, mert ezen nyelvtan 1. részének 29. és 32. lapjain ilyeneket látunk: *mens-a*, *bell-um* stb. — Továbbá azt tanítja, hogy az oly szóktól képeztetnek ezen képzővel új szók, melyek *l*, *r* v. *as*, *is*, *os*, *us*-on végződnek, tehát lehetnének az ilyenek is: *civitas-culus*, *civis-culus*, *mos-culus*, *tempus-culus* stb. A *cula*, *culo* képzőre nézve a szabály így van: A *cula*, *culo* összetett képző mindig a tőalakhoz csatoltatik, mely képző előtt azonban a tő önhangzója gyakran *u*-ba gyengül, p. o. *api-cula*, (tő: *api-*, nom. *api-s*), *spe-cula* (tő: *spe-*, nom. *spes*), *ratiun-cula* (tő: *ratiôn-*, nom. *ratio*), *homun-culus* (tő: *homin-*, nom. *homo*), *pater-culus* (tő: *pater-*), *vasculum* (tő: *vas-*), *flos-culus* (tő: *flôs*, *flôr-*), *os-culum* (tő: *os-*), *lepus-culus* (tő: *lepör-*, *lepös-*), *corpus-culum* (tő: *corpor-*, *corpos-*), *parti-cula* (tő: *parti*, nom. *pars*), *denticulus* (tő: *denti-*, nom. *dens*), *ossi-culum* (tő: *ossi-*), *arti-culus* (tő: *artu-*), *aniculus* (tő: *anu-*), *corni-culum* (tő: *cornu-*). Ez utóbbiakban a tőönhangzó *i*-vé gyengült, mint rendszeren a plur. dativus és ablativusban: *fructi-bus*, *corni-bus* stb.; ebben pedig: *nube-cula*, az *i* ment át *e*-be, végre ebből: *animalculum*, az *i* tőönhangzó épen úgy mint a nom. acc. és vocativusban, egészen kiveszett. Mivel pedig ezen képző a sziszegőhanggot előtte megtűri, tehát az ilyenekben az alapszó épen úgy tűnik fel mint a nominativusban, p. o. *pulvis-culu-s*, ámde ezért ez a *pulvis**) nem nominativus ám, mert ennek ragja szokott lenni (*pulvis* is e h. áll *pulver-s*), a képző pedig ragozott szóhoz soha nem járül-

*) Idem evenit (t. i. hogy a nominativust jelző *s* előtt a megelőző önhangzó meghosszabbúl) in paucis vocabulis, quorum stirps finitur in *s*: *arbôs* ex *arbos-s*, *Cerês* ex *Ceres-s*, *pulvis* ex *pulvis-s*. Quamquam in *pulvis* postea vocalis correpta est. (v. ö. Studien z. griech. et lat. Gramm. Herausgegeben von Curtius II. Heft (185. lap), Leipzig, 1868.)

hat, hanem csak tőalakhoz. Eddig tiszta latin képzéseket láttunk, vegyünk most olyanokat is, melyeknek képzésénél a görög nyelvet kell szemünk előtt tartani, mert ebből vétettek át. Szepesi úr a 196. lapon ezekről így tanít: Személy- és nemzetségi nevek (patronymica), melyek a görögből latinba felvétettek és következő végzetűek: *ides*, saj. *idae*, és *is* s. *idis* az *us* és *or* végzetűekből, pl. *Priamus*, *Priamides*; Agênor, *Agenorides* (itt az *i-n* a hosszúság jele bizonyosan sajtóhiba); Tantalus h. *Tantalus* n. továbbá *ides* saj- *idae* hím és *eis*, *ēidis* nőneműek az *eus* végzetűektől, pl. *Pelides*, *idae*, ettől *Peleus*; *Theseis*, *-eidis*, ettől *Theseus*; *ādes* s. *ae* a görög *as* s. *ae* végűektől pl. *Aenēādes* (*Aeneas*), és *iades*, s. *ae* hím, valamint *ias* s. *iadis* nőnevek az *ius* végzetűektől, pl. ettől *Thestius*, lesz: *Thestiādes*, *ae* és *Thestias-iadis*.

Mily nehéz és erőltetett tanítás ez! és ha legalább avval vigasztalhatná magát a tanuló, hogy bár nagy öröklődésébe került, míg megtanúlhatta, de nem sajnálja még sem a fáradságot, mert már mostan tudja és érti ezen szóképzést. Ettől azonban távol van, mert ő nem csak nehezett tanult, de tökéletlent is; nem áll ugyanis, hogy csak az *us* és *or* végzetűekből lehetne *ides* végzettel új szót képezni, mert pl. ebből: *Cecrops* is így lesz: *Cecropides*; épen így nem áll az sem, hogy *ides* végzettel az *eus*-on végződő szókból lehetne egyedül más szókat képezni, mert bizony *Heracīdes* is olyan mint *Pelīdes*, még sem ettől jön: *Heracleus*, hanem ettől: *Heracles*; az sem igaz, hogy *iades* és *ias*-szal csak az *ius* végzetűektől lehetne más neveket képezni, mert bizony ezt is mondják: *Anchīsiades*, ettől: *Anchīsēs*, *Atlantiades*, ettől: *Atlas*, melynek femininuma: *Atlantias* és *Atlantis* stb. — Ebből látni való, hogy a mely tanuló a fentebb idézett tanítást megtanulta, az akármit tudhat, de a szóképzésről fogalma sincs. A patronymikák a latinban következő görög képzőkkel származnak:

da, nom. *de-s* hímnem

d, „ -s nőnem.

Ezen képzők az *a-* és *o-*tökhöz közvetlenül járulnak, az utóbiak azonban tőönhangzójukat *i*-be gyengítik. p. o.

hímn. *Aeneā-de-s*

névtő: *Aenea-*, nom. *Aenea-s*

„ *Priami-de-s*, nőn. *Priami-s* „ *Priamo-* „ *Priamu-s*.

Az *eo*-n végződő tők miután a tőönhangzó *i*-be gyengült, ezt a megelőző önhangzóval együtt *i*-be vonják össze a hímnemben, p. o.

hímn. *Pelei-de-s*, nön. *Pelēi-s* névtő: *Peleo-*, nom. *Peleu-s*

” *Pelē-de-s*

Az *io-n* végződő tőkben az *o* átmegegy *a*-ba, p. o.

hímn. *Thestia-de-s*, nön. *Thestia-(d-)s*, névtő: *Thestio-*, nom. *Thestiu-s*.

A mássalhangzón végződő tők az *i*-tők közé mennek át, p. o.

hímn. *Cecropi-de-s*, nön. *Cecropi-(d)s*, névtő: *Cecrop-*, nom. *Cecrop-s*

” *Heracle[s]i-des*, nön. *Heraclei-(d-)s*, névtő: *Heracle(s)*, nom. *Heracles*

” *Heracli-de-s* (v. ö. *Pelides*).

Megjegyezni való, hogy az *iade-s* végzetet nem csak az *io-n* végződő tők, hanem az *a*- és mássalhangzón végződő tők is fölvehetik, de csak úgy, ha a megelőző szótag hosszú, p. o. *Anchīs-iades*, tő: *Anchīsa*, nom. *Anchīse-s*, *Atlant-iades*, tő: *Atlant-*, nom. *Atla-s*, nön. *Atlant-ias* és *Atlant-is* stb.

Az összetett szókról Szepesi úr a 199. lapon így tanít: A határozó szó rendszeren tiszta tőszónak alakjában járúl a meghatározandóhoz, ha pedig ez utóbbi mássalhangzóval kezdődik, hangejtés végéig egy *i* közbesíttetik, p. o. *art-i-fex*, *corn-i-ger*. Néha *o*, gyéren *u* segédhangzó járúl közbe, pl. *sacr-o-sanctus*, *quadr-ü-pes*. — Ugyancsak erről Warga úr a 151. lapon így tanít: Összetételben a meghatározó szónak csak gyöke marad meg. Ezt, ha a határozandó mássalhangzón kezdődik, a határozóhoz *i*, (ritkán *o* vagy *u*) kötőhangzó által kötjük, mint: *arm-i-ger*, *quadr-u-pes*, *sacr-o-sanctus* (ellenben *magn-animus*). Feltűnő ezen két tanításban az, hogy egymással csaknem teljesen megegyeznek. Az egyetlen különbség köztük az, hogy amaz a határozó szót *tiszta tőszónak* mondja, ez pedig azt állítja, hogy az összetételben a meghatározó szónak csak gyöke marad. Mit ért amaz a *tiszta tőszó* alatt, s mit ez a *szó* *gyöke* alatt, nem lehet tudni, mert egyik nyelvtan sem tartja érdemesnek róla csak egy szót is szólni, az adott példákból pedig a kinek legkisebb fogalma van a *tőszó* és *gyökről*, épen az ellenkezőt veszi ki, mert pl. hogy ezekben: *artífex*, *corniger*, *sacrosanctus* és *quadrupes* a meghatározó szók *tőszavai* ezek lennének: *art*, *corn*, *sacr*, *quadr*, azt már mai világban, a nyelvtudomány több mint félszázados korában senki sem fogja elhinni, s ha netalán elhiszi, akkor higgye el azt is, hogy ő a tudományban több mint félszázaddal van hátra. A másik állításra pedig, hogy t. i. ezekben: *armiger*, *quadrupes*, *sacrosanctus* a meghatározó szavak gyökei ezek volnának: *arm*, *quadr*,

sacr, csak azt jegyezzük meg, hogy a szerző is csak leírta ezt mások számára, de ő maga ilyesmit sohasem merne senkinek se tanítani. Azt tanítják továbbá ezen nyelvtanok, hogy az összetétel eszközlésére köthangzókat (*i, o, u*) vesz föl a nyelv. Ez is tökéletlen tanítás, mert ezen szabály szerint pl. e következő összetett szókba is köthangzót kellene beszűrni: *vindemia, puerpera, malluviae, triumviri, decemviri* stb., mivel ezekben is mássalhangzón kezdődnek a meghatározandó szók. Mi részünkről azt hisszük, hogy az összetételben épen úgy mint az ige- és névragozásban inkább kivésztek egyes önhangzók, vagy legalább nagyon elgyengültek, mint sem hogy hozzájok új köthangok járultak volna. Hogy ez így van, világosan kitűnik a fentebb idézett példákból; ebben ugyanis: *sacro-sanctus*, a tőönhangzó változatlanul megmaradt, épen úgy mint ezekben: *albő-galerus albő-gilvus, merő-bibus*, ebben pedig: *quadrupes* a tőönhangzó (*a, v. ö. quadraginta*) *u*-vá homályosul, épen úgy mint ebben: *locu-ples*; továbbá ezekben: *armi-ger, corniger* a tőönhangzók (*u, o*) *i*-vé gyengültek, épen úgy mint ezekben: *coeli-cola*, e h. *coelő-cola, lani-ger*, e h. *lanager, fructi-fer*, e h. *fructu-fer, mani-pulus*, e h. *manu-pulus* stb.; ebben pedig: *artifex*, a tőönhangzó egyszerűen megmaradt, mivel itt a tőönhangzó *i*, épen úgy mint ezekben: *parti-, denti-, morti-, menti-* stb. Ha az összetétel második tagja önhangzón kezdődik, akkor ezen tőönhangzók egészen kiesnek: *un'-animus, flex'-animus*, sőt néha akkor is, ha mássalhangzón kezdődnek, p. o. *nau-fragus*, e h. *navi-fragus, au-spex*, e h. *avi-spex, vini-demia*, e h. *vini-demia* vagy *vino-demia, puer'-pera*, e h. *pueri-pera* vagy *puero-pera, malluviae* (assimilatióval), e h. *mani-luviae*, ebből: *manu-luviae* stb.

Szünjünk meg immár ezen két nyelvtan gyengeségeit fűrkészni, mivel attól lehet tartani, hogy kiderül, miszerint az egész szóképzéstanban egyetlen egy szabály sincs olyan, mely tökéletlen ne volna, s melyet a tanár vagy tanuló csak félig-meddig is megérthetne. Szepesi úr ugyanis azt, a mivel képez más szavakat, s z ó t a g o k n a k (v. ö. 192. l.), v é g z e t n e k (193. l.), v é g t a g o k n a k (194. l.), k é p z ő k n e k (196. l.), az összetételben pedig t ő s z ó n a k (199. l.) nevezi. E szerint az ige-képeztetnek s z ó t a g o k k a l, a személynevek v é g z e t e k k e l, a dolognevek v é g t a g o k k a l és v é g z e t e k k e l, a kicsinyző nevek k é p z ő k k e l, a melléknevek hasonlóképen k é p z ő k k e l, v é g r e az össze-

tétel t ő s z ó v a l eszközöltetik. Mindezen elnevezések az illető szónak csak hátulsó részét akarják jelölni; micsoda nevekkel tisztelje meg a tanár az első részeket, arról Szepesi úr egy árva szót sem szól, pedig kár, mivel még ott nyílt volna ám tér czifrábnál czifrább elnevezésekre, p. o. ebben: *erro* (v. ö. 193. l.) az *o* végzet, hát az *err* micsoda? Ebben: *eques* (v. ö. 193. l.) az *es* végzet, de hát az az *equ* micsoda? Warga úr szerint ez *ívus* képző (v. ö. 149. l.) ezekben: *tempestivus*, *aestivus*, *captivus*, de hát ezek: *tempest*, *aest*, *capt* micsodák? Továbbá ezekben: *molestus*, *venustus*, *honestus*, *scelestus*, *onustus*, *robustus* (v. ö. 150. l.) a *stus* képző, de hát ezek a monstrumok: *mole*, *venu*, *hone*, *scele*, *onu*, *robu* micsodák? Vagy talán fölösleges a tanulónak megérteni azt, a mire tanítják? Ha így van a dolog, akkor hagyjunk fel az egész tanítással, mert az értés nélkül való tudás úgy sem sokat ér. Mi azt hisszük, hogy nem fölösleges, hanem ezen tanítás szerint lehetetlen a tanulónak megértenie azt, a mit tanul. Tudjuk ugyanis a fentebbiekből, hogy a szóképzésben három dologra kell különösen ügyelni: t ő a l a k r a, k é p z ő r e és r a g r a. Ezen nyelvtanokban pedig a szó csak két részből áll; innen van az, hogy ha az általuk adott szabály értelmében járunk el, vagy a tőalakot, vagy a képzőt szakítjuk szét, ebben pl. *equ*-s, a tőalak: *equo*- van megcsonkítva, mint szintén ezekben is: *molestus*, *venustus*, *honestus*, *scelestus*, *onustus*, *robustus*; az ilyenekben pedig: *tempestivus*, *aestivus*, *captivus* stb. a képző. Hogy ez így van, a fentebbi előadásból kitűnik, mely szerint *eques*, e helyett áll: *equet*-s, ez pedig eredetileg e helyett: *equent*-s, a tőalak tehát *equent*-; ámde ebben ismét más névtő, t. i. *equo*-, és *ent*, eredetileg *ant* (v. ö. VII, I, 155. l.) képző van. Miután a tőalakból a nasalis kiesett, az önhangzó is *i*-be gyengült, így lett: *equit*-, ebből ismét a nominativus az *s* rag hozzájárulásával jött létre, így *equit*-s; minthogy pedig ezen nominativusi jelző előtt foghang a latin hangtan törvénye szerint nem állhat, tehát az kiesett, s az önhangzó *e*-be ment át, így lett: *eques*. Ebből kitűnik, hogy ha ezen szót úgy szakítjuk ketté mint Szepesi úr tanítja, akkor az egész szót érthetlenné teszszük, megsemmisítjük. Ezeket ismét: *molestus*, *honestus*, *scelestus*, azt parancsolja Warga úr, hogy így vágjuk ketté: *mole*-stus, *hone*-stus, *scele*-stus, holott pedig így kell: *moles* (tőalak: *moli*-), azután *to* képző, s végre *s* rag, mely utóbbi előtt a képző önhangzója, mint rendesen az *o*-declinációban, *u*-ba homályosult; épen így: *scelestus*, tőalak: *sceler*-, képző, *to*, rag

s, stb. Végre az ilyeneket: *aestivus, captivus* stb., ha így vágjuk ketté: *aest-ivus, capt-ivus*, a képzőt semmisítjük meg, mert itt így kell eljárfni: *captivus*, tőalak: *capto-*, képző *vo (uo)*, rag *s*, mely képző előtt a tőalak végőhangzója *i*-be gyengült, így lett: *capti-vu-s* stb.

Mindezekből az a tanuság, hogy a latin nyelv megtanításában csak két módszer van, t. i. a régi, mely a nyelvanyagot, úgy a mint találta, minden okoskodás nélkül tanította be, és azon módszer, melyet a nyelvtudomány szab elénk. — Ezen két nyelvtanban e kettő közül egyik módszer sincs, hanem a kettő, mint láttuk *i, u* és *o* köthanggal, továbbá *gyökkel, tővel és tőszóval* (v. ö. Szepesi Lat. Nyt. 196. és 199. l. Warga Lat. Nyt. 151. l.) van egybe kapcsolva, mely kapcsok azonban a két módszert sem egybeolvasztani, sem pedig tisztán elválasztani nem képesek. Innen van az, hogy a két nyelvtan ugyanazon egy képzésről is többnyire különbözőleg tanít, mert ezen harmadik módszer szerint a hány nyelvtaníró, annyi okoskodás lehetséges. Ezen okoskodásnak azonban a nyelvtudomány nyakát szegte; s a ki ezután latin nyelvtant akar írni, annak nem szabad többé a nyelvre czifrábnál-czifrább szabályokat octroyálni, hanem a nyelvtörténelem megdönthetetlen tényeivel kell megismerkednie. Valamint a történetíró nem vallja többé tudománya alapjául az egyes királyok s királycsaládok életrajzeit, hanem a népek történelmét, úgy a nyelvésznek sem szabad többé egyes grammaticusok okoskodásait nyelvészkedése zsinórmértékéül venni, hanem az egymással rokonságban levő nyelvek történeti fejlődéseit kell figyelemmel kísérnie, s az ezeknek összehasonlítása által nyert eredményt alapul vennie. Ez az eredmény az, mely határozottan tiltakozik az ellen, hogy mi tanítsuk a nyelvet okoskodásainkkal, hanem azt követeli, hogy mi tanuljunk a nyelvtől: míg ezen követelésnek nem engedelmeskedünk, addig nyelvrontók igen, de nyelvtanítók nem lehetünk. — Jól tudjuk mi, hogy a nyelvtudomány tanulmányozására senkit sem lehet erőltetni, mint szintén azt is, hogy akárkinek van joga latin nyelvtant írni; mindazonáltal szeretnők az illetőket arra figyelmeztetni, hogy ne iparkodjanak műveiket a nyelvtudományból kikapott egyes érthetetlen szókkal, milyenek: *köthang, gyök, tő, tőszó*, a tudomány színvonalára emelni, mivel, a helyett hogy czélt érnének, ártanak mind magoknak, mind a tudománynak egyaránt: magoknak, mivel ezen ért-

hetetlen szókkal tanmódszeröket semmisítik meg; a tudománynak, mivel ily célra való felhasználása által annak jó hírét rontják.

SZÉNÁSSY SÁNDOR.

1) *Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri quinque.* — Szabatos fordításra vezető jegyzetekkel s tárgymagyarázattal ellátta *Szarvas Gábor* pozsonyi kir. gymn. tanár. Pest, 1869. Kiadja Ráth Mór.

2) *Phaedrus Augustus Szabadosának aesopusi meséi.* — Fordította *Szarvas Gábor*. Pest, 1869. Kiadja Ráth Mór. A szerkesztő és fordító úr mind jegyzeteiben mind fordításában a helyességet keresi, és többnyire nagy sikerrel. A tanulók, úgy hiszszük, kedvvel fogják használni a latin *Phaedrust* (a magyart ne tartsák kezeik közt), leginkább a jegyzetek miatt. (A 49. lap csillagos jegyzetében ott áll: a *szabad* ige nem módosítható. A *szabad* szó talán nem is ige, hanem tulajdonság-név; alkalmasint csak hibából áll ott az *ige*. — A magyar igeidőket helyesen jellemzi a fordító így: praesens: *tud*, imperfectum: *tud vala*, perfectum historicum: *tuda*, p. logicum: *tudott*, pl. perfectum: *tudott vala* v. *volt*, futurum: *tudni fog*, futurum exactum: *tudand*.

HUNFALVY PÁL.

A M. TUD. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2-dik kiad. Buda 1847. 1 ft.
A MAGYAR HELYESIRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10-ik kiadás. Pest 1853. 20 kr.
A MAGYAR HELYESIRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest 1856. 10 kr.
A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai, 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.
NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János: A m. nyelv ragai és szóképzői, Buda, 1834. 53 kr. — II. Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei. Buda, 1838. 53 l. — III. Szilágyi István: A m. szókötés szabályai. Pest 1846 1 ft. — IV. Szvorényi: Magyar ékes szókötés. Buda, 1846. 70 kr.
A DUNÁNTÚLI NYELVJÁRÁS. Vass József jutalmazott pályamunkája. Pest 1860. 60 kr.

- A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA, készítették Czuczor és Fogarasi. I—IV. kötet. Pest 1862—8. Sajtó alatt az V. k. Minden kötet ára 5 ft.
MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. II-dik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás. Buda 1843. 2 ft.
MAGYAR TÁJJSZÓTÁR. Buda 1838. 70 kr.
MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MŰSZÓTÁR. 2-dik kiad. Buda 1847. 2 ft.
MAGYARÍTÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN, Szabó Józseftől. Pest 1861. 20 kr.

- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838. 5 ft — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 ft. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 ft. — IV. I. Guary-codex, Buda 1846. 1 ft. 93 kr. — V. Bátori Bibliája sajtó alatt.
MAGYAR LEVELESTÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1864. 4 ft.
CORPVS GRAMMATICORVM Linguae Hung. Veterum. Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 ft.

- FINN NYELVTAN, Fábián Istvántól. Pest 1859. 2 ft.
CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól, Pest 1861. 3 ft.
ABUSKA. Csagatájtörök Szógyűjtemény. Vámbéry Armintól. Pest 1862. 1 ft.
VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti. Budenz Józseftől. Pest 1865. 1 ft.
REGULY ÁNTAL HAGYOMÁNYAI I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 ft.

- M. AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ. Új folyam: Nyelv- és Széptud. Osztály. I. Pest 1860—61, 3 ft. — II. 1861—62, 3 ft. — III. 1863—65, 3 ft.
NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I—VI. k. Pest. 1862—8. Mindenik kötet ára 3 ft Sajtó alatt a VII. köt.

- ÚJ MAGYAR-SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovic Istvántól. Szarvas 1848. 2 kiad. 3 ft. 36 kr
HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 20 kr.
MAGYAR NYELVÉSZET, szerk. Hunfalvy Pál. Pest 1856—61. 6 köt. Egy-egy kötet 5 ft. 25 kr. A hat kötet együtt 25 ft.